Bouwstenen voor een nieuw regeerakkoord

20-11-2025

Inhoudsopgave

1: Bouwsteen Ruimte: De Grote Verbouwing van Nederland **3**

2: Bouwsteen: De Economie van de Toekomst **6**

3: Bouwsteen Bestaanszekerheid **11**

4: Bouwsteen Jeugd, Onderwijs en Kansengelijkheid **14**

5: Bouwsteen Gezondheid, Welzijn en Zorg **17**

6: Bouwsteen Asiel en Migratie **23**

7: Bouwsteen Weerbaarheid **27**

8: Investeringsagenda en toekomstgericht begroten **30**

1: Bouwsteen Ruimte: De Grote Verbouwing van Nederland

Gesteund door

Onze coalitie van maatschappelijke partners reikt formerende partijen perspectief aan met een bouwsteen voor ruimte en investeren. Rapporten van Mario Draghi, de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen, het Rli en het PBL; verzuchtingen van investeerders, bouwers, boeren en medeoverheden over de politiek; een Nota Ruimte die zich tegen afwentelen op de toekomst keert: we moeten naar een grote verbouwing van Nederland, waarbij de uitvoering vandaag begint – maar handelend vanuit een visie met lange lijnen én een publiek-private investeringsagenda. Nederland moet van het slot! Er is een omslag nodig en we staan samen aan de lat voor de grote verbouwing van Nederland!

1.1 Tekst voor het regeerprogramma

Algemeen
Het kabinet staat voor een grote verbouwing van Nederland. Woningbouw, infrastructuur, energie, economie, water, landbouw en natuur. Er is veel te doen in ons kleine, dichtbevolkte land, zodat ook toekomstige generaties welvarend en gezond kunnen leven. Wij bieden Nederland perspectief met oplossingen om voldoende woningen te realiseren en de economische ontwikkeling te bevorderen.

- Het kabinet beziet ruimtelijke ontwikkeling en ruimtelijke keuzes in samenhang en zet in op uitvoeringskracht, zodat Nederland structureel sterker wordt. We handelen vanuit een visie voor de lange termijn met een eerlijke verdeling van lusten en lasten. Een visie die oplossing biedt voor de inhoudelijke dilemma's die op dit moment voor stilstand zorgen.
- Op basis van die lange-termijn visie maken we scherpe en robuuste nationale keuzes over ruimtegebruik, in te zetten capaciteit, investeringen en de verdeling van risico's. Daarin blijven we op koers en sturen bij, voor een eerlijke, betrouwbare ruimtelijke ordening. Daarbij draagt iedere minister collegiaal vanuit eigen verantwoordelijkheid bij aan de gezamenlijke ambitie.
- Het kabinet zorgt voor stabiel fiscaal en investeringsbeleid waar onze inwoners, ondernemers en investeerders langdurig op kunnen vertrouwen. We moeten weer met hen en onze medeoverheden in win-win situaties terecht komen. Met voorspelbaar lange-termijn beleid en investeringslogica gaat dat lukken.

- Het kabinet en zijn partners omarmen het principe dat het alleen samen kan. Synergie van ideeën, denk- en uitvoeringskracht, capaciteit en investeringen vormen nadrukkelijk basis voor aanpak en samenwerking. De gemaakte afspraken en de allianties en collectieven waarin veel maatschappelijke kracht is gebundeld, worden gerespecteerd en betrokken.

Ruimtevragers in samenhang

- De oplopende **woningbouw**opgave noodzaakt tot verdere versnelling die enkel kan worden bereikt door de investeringsbereidheid te vergroten – en dus stabiliteit en vertrouwen. Het kabinet gaat daarom samen met onze woningbouwpartners onverkort de afspraken uit de Woontop en de Uitvoeringsagenda Wonen uitvoeren: de jaarlijkse bouw van 100.000 woningen. Daarbij wordt ingezet op de kritische succesfactoren, waaronder structurele financiering van de woningbouw en het verbeteren van het investeringsklimaat en de uitvoeringskracht. Focus en prioriteit leggen we bij woningbouwprojecten in brede zin, door de volgende randvoorwaarden op orde te brengen: netaansluiting, bereikbaarheid, stikstof, water en klimaatadaptatie. Knellende of tegenstrijdige regels pakken we aan, met behoud van toekomstbestendigheid, veiligheid en gezondheid. Daarmee stimuleren we onder andere innovatie en industrialisatie in de bouwsector, zodat er sneller, duurzamer en betaalbaarder gebouwd kan worden.
- **Landbouw en natuur** horen bij de grote verbouwing van Nederland. Waarbij we boeren en tuinders perspectief bieden, inwoners een gezonde leefomgeving bieden en voortgang creëren op andere dossiers. Het kabinet zet in op doelsturing en duidelijke juridisch geborgde normen en handhaving die gegarandeerd tot minder stikstofuitstoot leidt in 2030 en 2035, zowel generiek als gebiedsgericht. Het kabinet zet in op robuuste wetgeving, geborgde emissiereductie NH_3 en NOx en geborgd natuurherstel. Dat doen we samen met partners en dit werken we landelijk en gebiedsgericht uit. Met als doel: vergunningverlening van het slot en boeren duidelijkheid bieden. We zetten in op langjarige stabiliteit van de natuurherstelaanpak. Hiermee borgen we natuurbeheer en -herstel, versterken we natuur alsook versterken we de inzet van agrarisch natuurbeheer en maken we goede monitoring en bijsturing mogelijk. Want het is nodig om extra inspanningen te leveren zodat natuur behouden blijft, kan herstellen en in de toekomst beter bestand is tegen externe factoren (o.a. droogte). Om op gebiedsniveau te werken aan deze opgaven gaat het kabinet middelen beschikbaar stellen waarmee de hier beschreven inzet geleverd kan worden.
- We zorgen goed voor Nederland; voor ons water, onze bodem en lucht. Goede en gezonde grond, zoet water van goede kwaliteit en essentiële materialen worden steeds schaarser. We willen als land steeds weerbaarder en minder afhankelijk worden van essentiële materialen en producten uit het buitenland. Het kabinet pakt door, ook op de Kaderrichtlijn Water, **klimaatadaptatie en waterveiligheid**. Want hoe langer we wachten, hoe ingrijpender de maatregelen worden voor inwoners en ondernemers. Het kabinet zal deze elementen meenemen in ruimtelijke keuzes over wat we waar willen hebben.
- Mensen willen bij hun winkel, hun gezondheidscentrum, werk of hun restaurant kunnen komen. Onze open economie en samenleving heeft baat bij **bereikbaarheid**. Het kabinet gaat de adviezen uit Bereikbaarheid Op Peil uitvoeren en (internationale) bereikbaarheid versterken, de leefbaarheid van steden vergroten en schaarse ruimte goed gebruiken door schonere en andere vormen van mobiliteit. Daartoe investeert zij in onderhoud, vervanging en aanleg van infrastructuur, ongeveer 2% van het BBP, met overheidsgeld en met private fondsen.
- Onze welvaart, onafhankelijkheid en de belasting van wegen en voorzieningen hangt af van ruimte voor werken en ondernemen. Het kabinet zet in op die **ruimte voor toekomstige economie** en geeft ruimte aan de transitie naar een weerbare economie met zoveel mogelijk slimme combinaties van functies. Ruimte voor circulaire economie, werkgelegenheid, werken en wonen, voor het MKB. Wij maken richtinggevende keuzes bij aanpak van knelpunten als het energienet, mobiliteit en milieunormen en laten regio's doen waar ze goed in zijn.
- Beschikbaarheid en betaalbaarheid van **energie en warmte** is van groot belang voor inwoners en ondernemers, maar ook als randvoorwaarde voor bedrijven, mobiliteit en de bouw van woningen. Het kabinet zet daarom in op besparing en lokale opwek, warmte- en energienetten en opslag. Door fiscale belemmeringen te verwijderen en stevig te investeren. Zo worden energie en warmte

beschikbaar, betaalbaar, zijn we weerbaarder en minder afhankelijk van het buitenland, en beperken we CO_2-uitstoot (zoals bepleit door de Maatschappelijke Alliantie 23 september jl.).

1.2 De opgave en de kans

De grote verbouwing van Nederland is nodig voor het verdienvermogen van Nederland, de toekomstbestendigheid van ons kleine dichtbevolkte land, en voor de kwaliteit van leven van onze inwoners. Een greep uit de opgave: bijna een miljoen woningen tot 2030, 55.000 trafo-huisjes, uitbreiding van bedrijventerreinen tussen 2200 en 4000 hectare, de instandhouding en vervanging van bruggen, wegen en circa 1400 kilometer aan dijkversterkingen. Met in het achterhoofd dat er in 2050 ongeveer 19,8 miljoen inwoners kunnen zijn en we natuur en voedselvoorziening ook voor de toekomst willen veiligstellen.

Er is de kans om in één keer goed te investeren in een toekomstbestendig en onafhankelijk Nederland, met systemen die tegen een stootje kunnen. Waarin inwoners en ondernemers hun energierekening kunnen betalen, en veilig en gezond leven. Stilvallen geeft economische schade en sectoraal verbouwen levert desinvesteringen, conflicten en extra overlast op. Het is belangrijk om grote transities in de regio's parallel te plannen, te richten naar een lange periode en de uitvoeringskracht te versterken. Een investeringsagenda voor de fysieke leefomgeving en bijhorende ontwikkelcultuur is dringend nodig.

1.3 Het kan anders

De grote verbouwing van Nederland, zoals hierboven beschreven, is in omvang te vergelijken met de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog. Daarbij zien we drie kerninzichten om door te pakken:

- Er is een **financiële weg voorwaarts**. De huidige financiële instrumenten zijn te klein en te sectoraal. Durven we als Nederland de opgave tot 2050 in volle omvang te bekijken? Gezien de opgaven gaan we publiek en privaat honderden miljarden investeren tot en met 2050. Denk aan de in het publieke debat genoemde 3-5 miljard aan publieke middelen per jaar voor woningbouw*. Lange lijnen, beleids- en investeringszekerheid zijn cruciaal zodat we publieke en private partijen onderdelen van de verbouwing kunnen financieren. Uitgangspunten daarvoor: investeringsdenken in plaats van het kasstelsel en zoeken naar de essentiële passende en structurele financieringsvormen, waaronder een Nationale Investeringsinstelling. Meer hierover in de bouwsteen investeringsagenda.
  **Het betreft een indicatieve berekening, komende weken blijven diverse partijen cijfers aanleveren o.a. Aedes.*
- **Elke hectare telt**. De indicatieve ruimtevraag van de beschreven elementen van de grote verbouwing is een grote opgave, zoals omschreven in de Nota Ruimte. Een substantieel deel daarvan is voor gebouwen zoals woningen en voor duurzame economie, maar het gaat ook over bijvoorbeeld bredere dijken, meer water vasthouden en beter vervoer. En dan vraagt defensie ook nog ruimte. Deze cijfers maken duidelijk dat een straatje erbij vergunnen de ruimtevraag niet oplost. Nederland heeft een sterke bouwcultuur en planologische traditie om integraal af te wegen. En dat moet nu. Tools zijn: een Nationale Grondbank, adaptief plannen en vooral; robuuste keuzes maken met heldere prioriteiten voor voorspelbaar beleid en krachtige uitvoering.
- **Alle handen zijn nodig.** Als we niet slimmer gaan werken zijn er jaarlijks duizenden nieuwe hooggespecialiseerde professionals nodig, privaat en publiek. Boven op de tekorten die er reeds zijn. Zij moeten de verbouwing plannen en begeleiden. Dit vraagt om inzet van publieke én private partijen én bewoners(collectieven), zowel in voorbereiding als uitvoering. Innoveren, capaciteit delen, leven-lang-ontwikkelen zijn essentieel. Dit vraagt om versterkte afspraken tussen private sector, woningcorporaties en overheden. Zo kunnen we waardevolle kennis bundelen en uitvoeringskracht versterken.

Juist de volle omvang van de verbouwing laat zien dat Nederland echt iets te kiezen heeft. De maatschappelijke partners hebben daar een perspectief op en een aanbod bij. Alleen samen brengen we de grote verbouwing op gang!

2: Bouwsteen: De Economie van de Toekomst

Gesteund door

Brede welvaart is ons kompas

Een sterke economie is een essentiële voorwaarde om de kwaliteit van leven, zekerheid en kansen voor inwoners en ondernemers in alle regio's te versterken. Om onze economie toekomstbestendig te houden zijn bedrijven nodig die producten en diensten leveren die onze maatschappij sterker maken en die bijdragen aan een economie waarin iedereen mee kan doen en waar groei en welvaart in balans zijn. Met brede welvaart als ons kompas. We werken aan een sterke, veerkrachtige economie waarin tegelijkertijd aandacht is voor een leefomgeving die toekomstbestendig is. Brede welvaart betekent dat we oog hebben voor alles wat mensen nodig hebben om goed te kunnen leven. Denk aan inkomen en verdienvermogen, maar ook aan werkzekerheid, inclusie en een schone en gezonde leefomgeving.

We staan zowel in Europa als in Nederland voor grote transities die ons verdienvermogen en onze brede welvaart structureel zullen bepalen. De analyses van Draghi en Letta laten zien dat ons verdienvermogen en concurrentievermogen onder grote druk staan en dat Europa terrein verliest ten opzichte van de VS en China. Fragmentatie, lage investeringen in kennis, menselijk kapitaal en innovatie en een tekort aan technologische slagkracht verzwakken onze positie. Als dit niet verandert, zijn de gevolgen groot. Het leidt ertoe dat we minder middelen en arbeidscapaciteit hebben om onze publieke voorzieningen op peil te houden, zoals zorg, onderwijs en – steeds belangrijker – defensie. Het maakt ons steeds afhankelijker van buitenlandse partijen, wat ons gelet op de huidige, geopolitieke ontwikkelingen kwetsbaar maakt. En het leidt tot minder verdien- en innovatievermogen van ons land en de regio's daarbinnen. Niet alleen de economische welvaart staat onder druk maar ook de brede welvaart van onze samenleving.

We zetten in op drie invalshoeken:

- Stabiliteit en een concurrerend ondernemersklimaat
- Investeren in de economie en arbeidsmarkt van de toekomst
- Versterken van de regionale economie.

2.1 Tekst voor het regeerakkoord

Stabiliteit en een concurrerend ondernemersklimaat

- We brengen de basis van ons economisch beleid op orde. Volgend op de oproep van de SER (2024) nemen wij als uitgangspunt een sociale markteconomie gebaseerd op brede welvaart, een economie die uitgaat van duurzame groei en innovatie.[1]
- Ondernemers krijgen stabiliteit en voorspelbaarheid, inclusief bij nieuw beleid een fatsoenlijk overgangsregime en beleid dat altijd handelingsperspectief biedt. We zorgen voor een fiscaal stelsel dat bijdraagt en rechtdoet aan een toekomstbestendige en innovatieve economie, ook vanuit de invalshoek van het Europese speelveld. We zetten in op een goed regionaal vestigings- en ondernemingsklimaat, inclusief fiscale innovatieregelingen, door de coördinatiekracht van ministeries te versterken en door te zorgen voor een toekomstgerichte lange termijn planning en ontkokerde financiering. Zo borgen wij uitgangspunten voor brede welvaart in heel Nederland en niet alleen in de huidige groeigebieden.
- We voeren een stevige en meetbare regeldrukagenda gericht op 20 - 25% reductie waarbij we toetsen aan doelmatigheid. Europese regels worden voortvarend uitgevoerd zodat Nederland een gelijk speelveld houdt binnen Europa.
- De energietransitie raakt ons allemaal en vraagt om versnelling. Dat zorgt voor uitdagingen en biedt tegelijkertijd ook kansen. Een rechtvaardige energietransitie ondersteunt klimaatdoelstellingen maar vermindert bovenal onze afhankelijkheid van het buitenland, versterkt onze weerbaarheid, de lange termijn bestaanszekerheid én ons concurrentievermogen. Om het energiesysteem van de toekomst te bouwen is stabiel, voorspelbaar en toereikend overheidsbeleid essentieel. Daarom betrekken we ook de partners uit de samenleving (zoals o.a. bepleit door de Maatschappelijke Alliantie 23 sept ’25).
- Om de Nederlandse maakindustrie ook in de toekomst concurrerend te laten zijn ten opzichte van o.a. onze buurlanden, richten we ons op het volgende pakket. We kijken naar nettarieven, energiebelastingen en het bieden van dezelfde steun aan bedrijven die onder het ETS vallen. Bij het uitgangspunt van gelijke concurrentie met o.a. buurlanden werken we binnen de Europees afgesproken kaders en heffingen dat uitstoot tegengaat en investeert in het toekomstige duurzame energiesysteem voor bedrijven. Zolang fossiele energie nog nodig is, investeren we ook in CO_2-opslag en gaat dit gepaard met hybride systemen (denk ook aan waterstof). Parallel daaraan zetten we maximaal in op het beter benutten van de energie-infrastructuur, onder andere het benutten van wat er al ligt (w.o. kabels en leidingen), door slimme inzet van data en door een deel van de beschikbare middelen op de slimmere benutting in te zetten via lokale oplossingen (denk ook aan warmtenetten). Daarmee minimaliseren we de kosten voor uitbreiding van bijvoorbeeld het stroomnet, waardoor elektrificatie en verduurzaming betaalbaarder wordt voor grote en kleine ondernemers én voor de inwoners van Nederland.
- Handels- en investeringsakkoorden vergroten onze weerbaarheid door grondstoffen veilig te stellen en strategische afhankelijkheden te beperken. Daarom vinden we het belangrijk dat Europa snel akkoorden sluit met o.a. India, de ASEAN-landen, Zuid-Amerika en de VS. Nederland verstevigt zijn internationale oriëntatie, inclusief een sterker postennetwerk.
- Nederland steunt de voorstellen van Draghi en Letta om de interne markt te vervolmaken. We zetten in Brussel actief in op voltooiing van de interne markt alsook op het wegnemen van belemmeringen. We maken werk van de kapitaalmarktenunie, zodat bedrijven – ook het MKB – makkelijker toegang krijgen tot kapitaal. We versterken de strategische autonomie van Europa via gezamenlijke investeringen in sleuteltechnologieën, versnelling van digitale investeringen en economische veiligheid.

1 SER, 2024. Perspectief op brede welvaart in 2040. Bouwen aan de economie van de toekomst. Te raadplegen via: https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2024/visie-perspectief-op-brede-welvaart.pdf

Investeren in de economie en arbeidsmarkt van de toekomst

- Hoe we omgaan met artificiële intelligentie (AI), versterkt door kwantumtechnologie, is bepalend voor onze toekomst. We zorgen voor een werkbare implementatie van Europese regels, zodat we de kansen benutten en risico's beperken. Dit vraagt om duidelijke standaarden en praktische tools. Daarnaast komt er een nationaal AI-plan gericht op infrastructuur, toepassingen en gebalanceerde datadeling, ondersteund door sectorale dataruimtes en AI-hubs. Overheden geven hierbij het goede voorbeeld door Europese cloudoplossingen te gebruiken.
- We voeren strategisch industriebeleid op enkele (deel)sectoren en groeimarkten die bepalend zijn voor onze toekomstige economische slagkracht. Een kabinetsbrede aanpak is nodig, omdat industriebeleid raakt aan regeldruk, arbeidsmarktkrapte, stikstof, energie-infrastructuur, klimaat en ruimtelijke ordening. Het ministerie van EZ krijgt hierin een coördinerende rol, met nauwe betrokkenheid van de decentrale overheden en het bedrijfsleven en in samenwerking met Europa.
- We ontwikkelen een actieagenda om de Nationale Technologie Strategie (NTS) handen en voeten te geven, gericht op sleuteltechnologieën die de concurrentiekracht van meerdere sectoren bepalen. Innovaties die nu elders worden opgeschaald, moeten in Nederland ruimte krijgen om te groeien.
- Volgens de SER (2025) is de kwaliteit van menselijk kapitaal bepalend voor productiviteitsgroei. Daarom investeren we extra in kennis en talent - dé grondstoffen voor een toekomstbestendig Nederland – met als doel dat publiek en privaat in 2030 samen 3% van het BBP aan R&D besteden, waarbij de publieke investeringen worden verhoogd naar 1% van het BBP. We verbeteren de kwaliteit van onderwijs, organiseren leven lang ontwikkelen, versterken digitale vaardigheden en gezondheid, en vergroten private R&D-investeringen via betere valorisatie, meer ruimte voor startups en scale-ups en gerichte publiek-private samenwerking. Ook versterken we regionale kennisecosystemen, waar bedrijven en instellingen samen innovatie broedplaatsen vormen die economische en sociale ontwikkeling aanjagen. Hierin benutten we o.a. de infrastructuur van de arbeidsmarktregio's en de publiek-private netwerksamenwerking hierbinnen.
- De arbeidsmarkt verandert snel en kampt met toenemende tekorten. Om kennis en vaardigheden actueel te houden en de arbeidsproductiviteit te vergroten, moeten steeds meer werkenden zich bij- of omscholen. Het mbo, hbo en wo vormen samen het publieke fundament voor Leven Lang Ontwikkelen (LLO). Zij beschikken over de kennis en infrastructuur om iedereen, van vakmens tot onderzoeker, te ondersteunen in blijvende professionele groei. We verankeren LLO als publieke opdracht in wet- en regelgeving. Aanvullend draagt het kabinet zorg voor structurele financieringsarrangementen.
- Het mbo, hbo en wo versterken hun samenwerking met regionale partners en sluiten hun ontwikkelinfrastructuur aan op de arbeidsmarktagenda en economische plannen, zodat onderwijs en onderzoek beter inspelen op de regionale arbeidsmarkt- en economische opgaven, met behoud van de autonomie van onderwijs- en onderzoeksinstellingen.
- We zetten in op talentontwikkeling om Nederland concurrerend en veerkrachtig te houden in een snel veranderende wereld. Dit is van belang in het licht van demografische krimp en ook om te zorgen dat Nederland aantrekkelijk blijft voor toptalent, met oog voor erkenning van kwalificaties, snelle procedures en een open houding.
- We versterken de innovatie-ecosystemen en (top)campussen van Nederland. Die spelen immers een gedegen rol in de economie van de toekomst. We volgen de adviezen uit het Draghi rapport op door de scale-ups uit deze ecosystemen beter te ondersteunen in hun groei. Daarbij investeren we ook op de aansluiting met en verbinding van het breed MKB en de samenwerking in de hele onderwijsketen (mbo, hbo, wo).

Versterken van de regionale economie

- We gaan de economische kracht van álle regio's versterken en maken dit een structureel thema in het kabinetsbeleid. We hebben daarbij ook oog voor het regionale, sociale en agrarische belang van de plattelandseconomie.
- We gaan gemeenten en provincies beter in staat stellen om hun economische rol te vervullen en hun uitvoeringskracht te vergroten. We investeren in de interbestuurlijke samenwerking om

effectiever als een overheid met bedrijfsleven en maatschappelijk middenveld samen te werken aan een toekomstbestendige economie en arbeidsmarkt.
- Specifiek als het gaat om arbeidsmigratie, noodzakelijk voor bepaalde sectoren, moet dit vooral bijdragen aan een toekomstbestendige economie met kwalitatief goed werk en aan maatschappelijke opgaven. Daarmee sluiten we aan bij het briefadvies 'Arbeidsmigratie naar waarde; Minder waar het kan, beter waar het moet' van de SER.
- We intensiveren regionale publiek-private samenwerkingsverbanden tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden en ook binnen en tussen regionale ecosystemen onder meer door een gecoördineerde aanpak en een integrale financieringssystematiek. We pakken de huidige versnippering in regionaal investeringsbeleid aan door koppeling te leggen tussen sociaal-economische meerjarenagenda's van de regio's met Defensie, Regiodeals, Startups & Scale-ups-programma's en Human Capital Agenda's.
- Wij creëren ruimte voor economische initiatieven uit de samenleving: coöperaties, maatschappelijke organisaties, burgerinitiatieven en bewonersinitiatieven kunnen een sleutelrol spelen bij de oplossing van economische knelpunten zoals energietransitie of het aanjagen van economische activiteit in wijken en dorpen waar bedrijvigheid afwezig is. Nu lopen initiatieven uit de samenleving klem omdat economische activiteit in de regelgeving bij bedrijven of overheden hoort, maar niet bij de samenleving.
- We verbeteren de dienstverlening aan werkenden, werkzoekenden en werkgevers onder meer door de ontwikkeling van regionale werkcentra die in elke arbeidsmarktregio een publiek-private samenwerking moeten vormen. Ondersteuning wordt geboden op het gebied van werk en scholing via één regionale toegang met een belangrijke rol voor de publieke en private partners in de regionale netwerksamenwerking als een van de onderdelen op de regionale meerjarenagenda's van de arbeidsmarktregio.
- We investeren in de krachtenbundeling van ondernemers, dienstverleners, onderwijs en overheden in 19 regio's die als voorlopers werken aan een landelijk dekkend netwerk van regionale MKB-ecosystemen. We bouwen aan regionale en nationale ondersteuning die ondernemers helpt om zekerheden te vergroten: toegang tot materialen, energie, personeel en digitale kansen zoals kunstmatige intelligentie.
- We investeren in de ruimtelijke kant voor een toekomstbestendige economie door:
  - regio's te laten doen waar ze goed in zijn
  - ruimte te geven aan de transitie naar een weerbare economie
  - zoveel mogelijk slimme combinaties maken van functies, voor circulaire economie, werkgelegenheid, energie, combinaties van kantoren, werken en wonen, ruimte zoeken voor o.a. het MKB
  - Richtinggevende keuzes te maken bij de aanpak van knelpunten als energienet, mobiliteit en milieunormen.
- We gaan investeren in voldoende en kwalitatieve ruimte voor ondernemers om zich te kunnen vestigen of verder te ontwikkelen: betaalbare werklocaties op de juiste plek en bedrijventerreinen, deze beschermen en ontwikkelen, met "werkdeals" naast woondeals, verduurzaming en betere bereikbaarheid en aansluiting op het elektriciteitsnet.

2.2 De opgave en de kans: zorgen onder de motorkap

Met een goed opgeleide bevolking, een gunstige ligging, ondernemerschap en wetenschap van topniveau heeft Nederland alles in huis om internationaal leidend te blijven. Tegelijkertijd gaan achter dit fundament serieuze problemen schuil en is er grote urgentie om veranderingen door te voeren. Net als elders in Europa stagneert de groei van de beroepsbevolking en blijft de arbeidsmarkt structureel krap. Dit zien we ook in het vervolgonderwijs. Het aantal Nederlandse studenten neemt af doordat er minder jongeren zijn, en ook het aantal buitenlandse studenten daalt. Dat is zorgelijk omdat het haaks staat op de ambitie van Nederland om toptalent aan te trekken en te behouden. En ook om een volgende generatie op te leiden tot veerkrachtige burgers die onze samenleving vooruit helpen. De snel veranderende werkgelegenheid door o.a. technologisering en AI zorgen ook voor een toenemende mismatch tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Ondanks de schaarste aan personeel blijft de arbeidsproductiviteitsgroei – ook internationaal

gezien – laag. De SER waarschuwt dat dit alles het verdienvermogen en daarmee de brede welvaart structureel onder druk zet.

Er zijn ook specifieke Nederlandse problemen. Er is sprake van krapte op onder meer de arbeidsmarkt, de ruimte en het energienet. De balans tussen economische groei en welvaart staat daardoor onder druk met o.a. vraagstukken rondom arbeidsmigratie – met impact op zaken als huisvesting en leefbaarheid – en wachtlijsten voor bedrijven voor energieaansluiting. Het MKB
(zowel bestaand als scale-ups) groeit onvoldoende door. Ook het investeringsklimaat staat sterk onder druk. Ons VPB-tarief ligt ver boven het EU-gemiddelde en de belastingdruk op ondernemerswinst (voor het MKB ook vanuit de inkomstenbelasting) ligt te hoog om investeren in Nederland aantrekkelijk te houden. Multinationals vertrekken geleidelijk en ondernemers ervaren Nederland steeds vaker als onaantrekkelijk om in te ondernemen en te investeren. Politieke instabiliteit en onvoorspelbaar beleid versterken dit beeld; bijna 90 procent van de ondernemers is hierover ontevreden.

Investeringen in innovatie, verduurzaming en digitalisering blijven daarom achter. Het bedrijfsleven kampt met hoge energiekosten, een hoog ervaren regeldruk met o.a. nationale koppen op Europese regels en een elektriciteitsinfrastructuur die onvoldoende snel wordt uitgebreid. Hierdoor maakt Nederland te weinig tempo in de grote transities.

2.3 Het kan anders

Dynamiek in onze economie terugbrengen

We streven naar welvaart en welzijn. Dit kan niet zonder een ondernemende, innovatieve en eerlijke economie. Hoe divers ze ook zijn, regionale economieën zijn de beste bouwstenen voor een duurzame nationale ontwikkelstrategie. Het is essentieel dat deze regionale economieën het beste uit zichzelf kunnen halen en hiermee ook het landelijk verdienvermogen vergroten, toplocaties mogelijk maken en veerkrachtige arbeidsmarkten vormen met een wendbare en weerbare beroepsbevolking.

Met krachtig en voorspelbaar beleid kan Nederland zijn sterke uitgangspositie benutten en leidend worden in het vormgeven van de transities. Het is daarom van groot belang om de stap te zetten van zorgen benoemen naar kansen creëren en onze economie duurzaam te versterken. Vandaar ook dat we inzetten op drie invalshoeken:

- Stabiliteit en een concurrerend ondernemersklimaat
- Investeren in de economie en arbeidsmarkt van de toekomst
- Versterken van de regionale economie.

3: Bouwsteen Bestaanszekerheid

Gesteund door

Samen met het kabinet biedt onze coalitie van publieke dienstverleners, gemeenten en maatschappelijke partners een bouwsteen voor bestaanszekerheid. Het stelsel van inkomensondersteuning is zo ingewikkeld geworden dat het zelf onzekerheid creëert. Vereenvoudiging is nodig om de uitvoerbaarheid van het stelsel te borgen. Volgens deze coalitie is vereenvoudiging mogelijk door scherpe keuzes te maken. Door het stelsel de komende acht jaar te vereenvoudigen, kunnen inwoners de stappen naar werk, participatie en onderwijs weer overzien en durven zij die te zetten. Rapporten en adviezen van de Nationale Ombudsman, de Commissie Sociaal Minimum, Staatscommissie Rechtsstaat, de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen, OCTAS, Ritme in Vereenvoudiging van de IBTD en de interdepartementale beleidsonderzoeken (IBO's) toeslagen en vereenvoudiging sociale zekerheid onderbouwen treffend waarom we moeten doorpakken op het borgen van bestaanszekerheid op de korte, middellange en lange termijn. Laten we niet langer nadenken maar kiezen om met elkaar te werken aan een zekerder stelsel.

3.1 Tekst voor het regeerprogramma

Het kabinet gaat door met de hervormingsagenda vereenvoudiging (inkomensondersteuning, toeslagen en fiscaliteit) en gaat het stelsel vereenvoudigen met een jaarlijkse vereenvoudigingswet en concrete vereenvoudigingsvoorstellen per voorjaarsbesluitvorming. Daarbij ziet het kabinet tien concrete verbeteringen:

1. Door de aanhoudende arbeidsmarktkrapte moeten we **investeren in werk(zekerheid) en participatie;** iedereen is nodig. Als uitgangspunt geldt dat iedereen naar zijn of haar vermogen werkt en dat dienstverlening daar ook op gericht is. Het succes van Regionale Werkcentra kenmerkt zich door integrale en passende dienstverlening, ongeacht vanuit welke situatie de inwoner aanklopt. De benodigde aanvullende middelen passen bij de brede maatschappelijke baten die nagestreefd worden.
2. **Iedereen met ondersteuningsbehoefte is in beeld en krijgt passende ondersteuning.** We weten (op basis van **skills**) wat mensen willen, kunnen en wat er nodig en beschikbaar is om de stap naar **een duurzame positie op de arbeidsmarkt te maken**. Samen met sociale partners investeren we gerichter en **structureel in scholing en ontwikkeling**, met name voor werk in vitale sectoren. Verschillen tussen mbo-, hbo- en wo-studenten binnen het

studiefinancieringsstelsel worden weggenomen voor gelijkwaardige behandeling, waardering en gelijke kansen op de arbeidsmarkt.

3. Door het **instrumentarium van de Banenafspraak breed toegankelijk** te maken, én de wet **Banenafspraak te vereenvoudigen** faciliteren we inclusief personeelsbeleid.
4. **Een arbeidsongeschiktheidsstelsel waarin werk voorop staat.** De voorgestelde vereenvoudiging richt zich op maatregelen op de korte termijn binnen het bestaande stelsel: passende beoordelingsmomenten met inzet van een lichte toets aan het begin en een meer integrale beoordeling op een later moment, betere taakverdeling tussen professionals, en een bredere blik op gezondheid en inzetbaarheid. Na de lichte toets starten we waar mogelijk direct met de terugkeer naar werk. Voor werkenden en werkgevers biedt dit meer bestaanszekerheid en duidelijkheid, waarbij de focus van het stelsel ligt op wat iemand nog wel kan doen. Dit betekent een beter uitvoerbaar stelsel met de mogelijkheid om in de overgangsfase achterstanden terug te dringen. Voor de lange termijn is het noodzakelijk om verder te werken aan een duurzaam en toekomstbestendig stelsel.
5. Het **sociaal minimum wordt periodiek herijkt**. De **Participatiewet wordt fundamenteel herzien**. Er komt **een oplossing voor de groep in de Participatiewet zonder arbeidsvermogen** die recht doet aan hun situatie en bestaanszekerheid biedt. We maken het armoedebeleid gezamenlijk eenvoudig, effectief en toekomstbestendig, mede op basis van de Verkenning armoededienstverlening.
6. Het stelsel (schulden, incasso, MSNP/WSNP) rondom het voorkomen en aanpakken van schulden wordt vereenvoudigd. Focus zit ook op het voorkomen van schulden door de overheid. Er komt een **daadkrachtige aanpak van risicovolle kansspelen en kopen op afbetaling**. We investeren in een **centraal schuldenregister** en in structurele financiering én de kwaliteit van gegevens en gegevensuitwisseling voor vroegsignalering van schulden. Tegelijkertijd vereenvoudigen we het toeslagenstelsel zodat achteraf zo **min mogelijk verrekeningen** plaatsvinden met ontvangen inkomsten. We regelen dat keteneffecten bij nabetalingen niet meer voorkomen.
7. De Toeslagenwet van UWV wordt op de langere termijn overbodig gemaakt. Op de korte termijn beginnen we met de **Vereenvoudiging van de Toeslagenwet** door het verhogen van de Wajong-uitkering van Wajonggerechtigden met arbeidsvermogen tot het sociaal minimum voor een alleenstaande. Ook schaffen we op korte termijn de kostendelersnorm af in de Toeslagenwet.
8. We **vereenvoudigen de leefvormen in de AOW** met bredere baten op het gebied van wonen en zorg door een objectief partnerbegrip in te voeren en te starten met het gesprek over een toekomstbestendige en uitvoerbare AOW op de lange termijn.
9. **Vereenvoudiging verlofregelingen voor ouders**. Door verschillende verlofregelingen voor ouders zoveel mogelijk samen te voegen, worden regels eenvoudiger, weten ouders en werkgevers beter waar zij aan toe zijn, en verdwijnen administratieve drempels die ouders nu belemmeren om verlof op te nemen. De vereenvoudiging leidt tot structureel lagere uitvoeringskosten. Voor ouders betekent het meer toegankelijkheid, minder administratieve inspanning en een kleinere financiële drempel om verlof op te nemen. Dit draagt bij aan een betere balans tussen werk en privé en voorkomt gezondheidsproblemen en uitval. Daarnaast werken we toe naar een **zekere tegemoetkoming** voor ouders door de kinderbijslag en het kindgebonden budget samen te voegen tot één regeling.
10. Om te bereiken dat mensen hun regelingen gebruiken, krijgen gemeenten en publieke dienstverleners middelen, capaciteit en wettelijke ruimte voor gegevensdeling. We werken gezamenlijk aan het verbeteren van gegevensbronnen om proactieve dienstverlening mogelijk te maken. Daarnaast werken we aan vereenvoudiging voor mensen en de uitvoering door het domeinoverstijgend **harmoniseren van de inkomens-, partner- en vermogensbegrippen, het definitief toekennen van regelingen in de actualiteit** en de invoering van **één betaaldatum voor inkomsten en uitgaven**.

Voor de benodigde wendbaarheid en capaciteit voor op de lange termijn, wil het kabinet ook bepaalde regelingen heroverwegen om regeldruk op het terrein van bestaanszekerheid te voorkomen. Het PWC-rapport ‘Feiten en effecten wet- en regelgeving op uitvoeringsorganisaties’ laat de toename aan regeldruk treffend zien. Een brede enveloppe “vereenvoudiging en verminderen regeldruk” kan effecten van het moderniseren van langdurig overgangsrecht of het heroverwegen van landelijke regelingen met een zeer kleine doelgroep, mogelijk maken.

Tot slot wil het kabinet toewerken naar meer bestaanszekerheid, niet alleen inhoudelijk, maar ook door te investeren in een stevige, gelijkwaardige en intensieve samenwerking tussen gemeenten, publieke dienstverleners, beleid en politiek. Interbestuurlijk, gericht op het verbeteren van bestaanszekerheid van mensen, nu en in de toekomst.

3.2 De opgave en de kans

De grote vereenvoudiging en hervorming voor het borgen van bestaanszekerheid in Nederland is nodig voor de kwaliteit van leven voor onze inwoners, werkgevers in de dagelijkse praktijk en de toekomstbestendigheid van de uitvoering van publieke dienstverleners en gemeenten. De grote vereenvoudiging en hervorming op Bestaanszekerheid bestaat uit drie uitgangspunten:

- Mensen hebben een zeker en toereikend inkomen zonder (hoge) terugvorderingen waarvan zij basisvoorzieningen kunnen betalen;
- Iedereen kan meedoen en iedereen is nodig op de krappe arbeidsmarkt. Daarom investeren we in werk(zekerheid) en participatie;
- Vereenvoudiging voor inwoner én mensen in de uitvoering.

We gaan door met de hervormingsagenda vereenvoudiging (inkomensondersteuning, toeslagen en fiscaliteit) en we vereenvoudigen het stelsel met een jaarlijkse vereenvoudigingswet en concrete vereenvoudigingsvoorstellen per voorjaarsbesluitvorming.

3.3 Het kan anders

Om bestaanszekerheid te borgen en concrete invulling te geven aan de drie uitgangspunten zijn politieke besluiten en investeringen in het hervormen van het stelsel noodzakelijk.

- Vereenvoudiging vraagt om keuzes. Want als er dingen moeten veranderen, zijn er ook onherroepelijk mensen die daar nadeel van ondervinden. Het rapport ‘De toekomst begint nu’ van de 18e Studiegroep Begrotingsruimte geeft kaders en overwegingen voor grote keuzes die noodzakelijk zijn en die door het komende kabinet genomen moeten worden om het stelsel houdbaar te maken. Onderzoek toont brede maatschappelijke baten bij het kiezen voor eenvoudigere regelingen: het voorkomen van armoede, meer vertrouwen in de overheid, meer bestaanszekerheid en meer ruimte voor de menselijke maat.
- Doorpakken op bestaanszekerheid vraagt concrete politieke besluiten en om nauwe samenwerking tussen politiek, publieke dienstverleners, gemeenten en maatschappelijke partners. Maak middelen, capaciteit en denkkracht over de domeinen heen vrij. Er is sturing nodig via een lange termijnprogramma met concrete tussenresultaten op korte termijn en het voorkomen van nieuwe complexiteit. Breng ritme in vereenvoudiging door een jaarlijkse vereenvoudigingswet en werk volgens één meerjarige agenda structureel aan het verminderen en vereenvoudigen van regelingen vanuit het perspectief van mensen.
- Hervormingen op basis van deze ambities kosten tijd. Betere dienstverlening en vereenvoudiging van regelgeving kosten ook middelen, zeker als de wens is groepen die er door vereenvoudiging op achteruit gaan te compenseren. Maar niet hervormen of niet kiezen, heeft ook een prijs voor mensen, de uitvoering en de samenleving.

Juist de volle omvang van de vereenvoudiging en hervorming laat zien dat Nederland echt iets te kiezen heeft. De maatschappelijke partners hebben daar een perspectief op en een aanbod bij.

4: Bouwsteen Jeugd, Onderwijs en Kansengelijkheid

Gesteund door

De Nederlandse jeugd behoort tot de gelukkigste ter wereld. Tegelijkertijd worstelen jongeren met prestatiedruk, staat het mentaal welzijn onder druk en is er grote kansenongelijkheid. Het gebruik van jeugdhulp is toegenomen tot 1 op de 7 kinderen. Het lukt ons tien jaar na de invoering van de Jeugdwet en de wet Passend Onderwijs onvoldoende om de slag te maken naar een inclusieve samenleving waarin iedereen meedoet en waar kinderopvang, onderwijs, hulp of ondersteuning kansenongelijkheid daadwerkelijk verminderen.

Eén van de verklaringen voor dit langzaam vastdraaiende systeem is de te eenzijdige focus op het kind/de jongere als individu. De hypernerveuze samenleving vraagt /eist prestaties en een individu dat meegaat in collectieve normen op school en in de (prestatie)samenleving. Lukt dat niet, dan worden kinderen en jongeren, al dan niet tijdelijk, apart gezet.

Dat moet anders. Niet de jongere maar de omgeving dient zich aan te passen. Dat kan door uit te gaan van een sterke gemeenschap en een sterke pedagogische basis: inclusieve omgevingen op scholen, kinderopvang, jeugdgezondheidszorg, jeugd/jongerenwerken schoolmaatschappelijk werk. Waar kinderen, jongeren en hun ouders/opvoeders zich veilig, gezien en gewaardeerd voelen en de gelegenheid krijgen hun talenten te ontplooien en te werken aan de fysieke en mentale weerbaarheid. Dat vraagt ook extra aandacht voor het onderwijs (en kinderopvang) als plek die bijdraagt aan de vorming en ontwikkeling van kinderen/jongeren. Die ontwikkeling stopt niet op 16 of 18 jaar. Daarom is het belangrijk oog te hebben voor de positie van jongeren en studenten, die te maken krijgen met nieuwe vragen over onder andere wonen, werk, opleiding, inkomen en welzijn.

4.1. Tekst voor het regeerakkoord

Zo gewoon mogelijk opgroeien: we verstevigen de sociale en pedagogische basis

- Het kabinet bouwt aan inclusieve en veilige omgevingen op scholen, kinderopvang, in de jeugdgezondheidszorg, het schoolmaatschappelijk werk en het jeugd/jongerenwerk. Zo krijgen kinderen en jongeren de gelegenheid hun talenten te ontplooien en fysiek en mentale weerbaar te

worden. Ouders kunnen er laagdrempelig terecht met vragen rondom opvoeden en opgroeien.
- We zorgen ervoor dat deze omgevingen breed toegankelijk zijn. Dat kan alleen wanneer schoolgebouwen ook buiten onderwijstijden open zijn en passend aanbod hebben. Daarom investeren we onder andere in de rijke schooldag.
- De stelselherziening kinderopvang wordt zo aangepast dat de kinderopvang algemeen toegankelijk wordt. Te beginnen met 2 dagen/dagdelen per week.
- Het kabinet werkt toe naar duurzame bekostiging van gelijke kansen. Er komt een ontschotting van alle budgetten die, aanvullend op de reguliere bekostiging die scholen krijgen, op school en in de kinderopvang bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen en jongeren, ook om kinderen die dat nodig hebben extra ondersteuning te bieden in de klas/groep. Dit vraagt niet alleen om het ombouwen van specifieke, vaak tijdelijke financieringsbronnen naar integrale, structurele budgetten, maar ook om extra investeringen in onderwijsachterstandenbeleid.
- Het kabinet biedt ruimte voor lokaal maatwerk. Omdat startposities tussen kernen en wijken kunnen verschillen, is het geoorloofd om via extra voorzieningen en gerichte investeringen de situatie in specifieke gebieden te verbeteren. Investeringen in de (gezinsgerichte) aanpak van laaggeletterdheid maken hier onderdeel van uit.
- Om te realiseren dat onderwijs, kinderopvang en ondersteuning integraal onder één dak kunnen plaatsvinden, wordt dit het leidende principe in de onderwijshuisvesting. Gemeenten krijgen een expliciete rol en de benodigde middelen om dit waar te maken. Het budget voor onderwijshuisvesting wordt structureel verhoogd zodat gebouwen geschikt zijn voor goed, inclusief onderwijs en duurzaam en betaalbaar zijn in de exploitatie.

Passende hulp: we organiseren samenwerking rondom het kind en de jongere
- Het kabinet brengt samenhang aan tussen onder andere de portefeuilles kinderopvang, onderwijs en jeugd. Ten behoeve van een samenhangende en kabinetsbrede meerjarige aanpak jeugd werkt het kabinet samen met NJR, gemeenten en maatschappelijke partners aan een te ontwikkelen brede jeugdstrategie.
- Het kabinet zorgt voor ontschotting van budgetten (uitgezonderd de reguliere bekostiging die scholen krijgen voor het geven van onderwijs) en biedt zodanige kaders dat het schoolgebouw en kinderopvang de plek is waar kinderen zich kunnen ontplooien en de ondersteuning krijgen die in hun context nodig is. Voor ouders/verzorgers wordt school een vanzelfsprekende plek om elkaar te ontmoeten, vragen, onzekerheden en tips te delen en samen met kinderopvang en onderwijsprofessionals een mooie pedagogische basis voor kinderen neer te zetten. Gemeenten en scholen krijgen de ruimte en opdracht om ongelijk te investeren voor meer gelijke kansen voor alle gezinnen.
- Het kabinet stelt de brede sociale context van kinderen en gezinnen met een hulpvraag centraal. Het wil af van het denken in ketens en doorverwijzingen en zet in op een doorlopende samenwerking tussen kinderopvang, onderwijs, welzijn en jeugdhulp, met (tijdelijk) individueel maatwerk enkel als aanvulling op collectieve ondersteuning.
- Het kabinet stelt lokale teams in staat om, in nauwe samenwerking met onder meer kinderopvang en onderwijs, flexibel integrale ondersteuning te bieden, Daartoe ruimen we bureaucratische, organisatorische en wettelijke belemmeringen voor samenwerking op en onderzoeken we in hoeverre het juridisch instrumentarium uit de Algemene Wet Bestuursrecht passend is voor het sociaal domein.
- Het kabinet heeft oog voor de groep jongeren/MBO, HBO en WO studenten in de leeftijd van 16-27 en hun specifieke vragen op weg naar volwassenheid. De big five (support, wonen, werken en school, inkomen en welzijn) vormt een belangrijke onderlegger voor het beleid voor deze groep. Het stelsel van de kind- en gezinsbescherming gaan we fundamenteel herzien in lijn met het toekomstscenario kind- en gezinsbescherming. De afbouw van de gesloten jeugdzorg wordt verder geëffectueerd. We spreken de ambitie uit om het aantal uithuisplaatsingen verder terug te dringen en een halt toe te roepen aan het doorplaatsen van kinderen.
- Het kabinet houdt vast aan de beweging die is ingezet met de Hervormingsagenda Jeugd en omarmt de inhoudelijke en financiële adviezen van de Deskundigencommissie. We investeren in onder meer lokale teams, kinderopvang, onderwijs en jeugd/jongerenwerk om collectieve

arrangementen te ontwikkelen met en voor gezinnen/kinderen/jongeren die daar baat bij hebben. Het betekent ook dat we via de reikwijdtewetgeving de kaders bieden voor een inperking van het individueel aanbod van de aanvullende jeugdhulp. Dit wordt zeer beperkt en alleen ingezet in aanvulling op de basisondersteuning in de lokale context.
- Deze krimpopgave in de jeugdsector gaat hand in hand met een herijking van het financieringsmodel. Hiermee realiseren we een langjarig realistisch financieel perspectief en brengen we balans terug in de verhouding met de gemeentelijke medeoverheid

Kansengelijkheid: we zorgen voor een goede start en gaan van een selectie- naar talentenmaatschappij

- Kinderen en jongeren verdienen het om hun uiteenlopende talenten (cognitief, praktisch, motorisch, sociaal en creatief) te ontwikkelen op een manier die bij hen past. Om leerlingen meer tijd te geven hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen stimuleert het kabinet een flexibele inrichting van de onderbouw van het voortgezet onderwijs en passen we het huidige vroege selectiemoment op scholen aan. Ook maken we een plan voor (her)waardering van het beroepsonderwijs (inclusief de "vitale" beroepen).
- Omdat het werken aan gelijke kansen al vroeg begint, werken we binnen de komende kabinetsperiode stapsgewijs toe naar kinderopvang voor kinderen van alle ouders – werkend én niet werkend. In deze kabinetsperiode realiseren we twee dagen/dagdelen per week voor kinderen van 0-13 jaar. Opvang en begeleiding voor kinderen met een extra ondersteuningsbehoefte (voor- en vroegschoolse educatie, sociaal-medische indicatie en 'plus' opvang) maken hier onderdeel van uit.
- De huidige gefragmenteerde aanpak gericht op het versterken van basisvaardigheden in het onderwijs zetten we om in een integrale aanpak inclusief stimulerend inspectie toezicht.

4.2 De opgave en de kans

De veelheid aan maatschappelijke opgaven (prestatiedruk, mentale problemen, kansenongelijkheid) en het vastlopen van het jeugdhulpstelsel (toenemend gebruik, langere behandelduur, oplopende kosten etc.) nopen tot het nemen van serieuze maatregelen. Tegelijk ontstaat zo een kans om de ondersteuning van jongeren op een geheel andere leest te schoeien. Het dwingt te erkennen dat voortgaan op dezelfde weg geen zin heeft. Er zal iets fundamenteels moeten veranderen. Onderdelen van die verandering zijn:

- Een andere benaderingswijze, uitgaande van een sterke pedagogische basis waarin niet het kind maar de omgeving zich dient aan te passen,
- Samenhangende meerjarige aanpak om school, kinderopvang en basisondersteuning samen te brengen,
- Randvoorwaarden over financiering, ongelijk mogen investeren, ketenaanpak etc. aanpassen aan bovenstaande beweging.

4.3 Het kan anders

De grootschalige manifestatie kansengelijkheid van 22 september2 toonde een breed draagvlak om samen te werken aan deze fundamentele verandering. Lokaal en regionaal wordt hiermee al veel ervaring opgedaan en wordt ook duidelijk wat er op landelijk niveau aan aanpassingen nodig zijn. De uitdaging is de beweging van onderop landelijk ruggensteun te geven in de aanpassing van wet- en regelgeving, financiering en langetermijnbeleid.

2 Samen werken aan gelijke kansen voor jongeren en kinderen | VNG

5: Bouwsteen Gezondheid, Welzijn en Zorg

Gesteund door

De overheid heeft een leidende verantwoordelijkheid in het bevorderen van gezondheid en het zekerstellen van toegankelijke zorg en ondersteuning voor alle inwoners, maar kan dat niet alleen. Oplopende gezondheidsverschillen, de toename van het aantal ouderen, de achterliggende maatschappelijke en omgevingsoorzaken van veel zorgvragen en de druk op beschikbare capaciteit in het sociaal domein en in de zorg, maken het noodzakelijk de organisatie en financiering van gezondheid, welzijn en zorg aan te passen aan de eisen en mogelijkheden van de toekomst. Gezondheid voor iedereen vraagt brede aandacht en actie op vele beleidsterreinen. We moeten van nazorg naar voorzorg en gezondheid. Het bieden van bestaanszekerheid (inkomen, wonen, werk, onderwijs) is cruciaal voor het welzijn en de weerbaarheid van mensen nu en van toekomstige generaties. Het maakt Nederland veerkrachtiger en kan een beroep op zorg en ondersteuning voorkomen: gezondere mensen kunnen beter meedoen aan de samenleving en de arbeidsmarkt en ons nationaal inkomen stijgt dan mee. Investeren in gezondheid en welzijn is dus investeren in verdienvermogen, in brede welvaart en in het verlichten van de druk op de arbeidsmarkt, sociale zekerheid en zorg.

Bij inzet op gezondheid geven we extra aandacht aan de verbetering van de gezondheid en het welzijn van mensen met gezondheidsachterstanden en in kwetsbare situaties.

Om de curatieve zorg kwalitatief goed, toegankelijk en betaalbaar te houden zetten we daarnaast in op structurele domeinoverstijgende en regionale samenwerking en financiering, serieuze herziening van zorgbekostiging ter ondersteuning van preventie, digitale toepassingen, en een eerlijk gesprek over wat je van de publiek gefinancierde zorg en van elkaar mag verwachten.

5.1 Tekst voor het regeerakkoord

Verantwoordelijkheid voor gezondheid, zorg en welzijn delen

- Voor een breed gedragen gezondheidsoffensief zet de overheid gezondheid centraal in al haar beleid, komen er wettelijke gezondheidsdoelen en wordt de Minister van VWS coördinerend

bewindspersoon. Daarbij wordt aandacht besteed aan de sociale en economische determinanten van gezondheid.
- Er komt een structureel en substantieel gezondheidsbudget dat het mogelijk maakt om meerjarig te investeren in gezondheid.
- Als basis streeft het kabinet naar een vitale samenleving waarin iedereen die dat kan toegang heeft tot goed betaald werk en degenen die op financiële ondersteuning zijn aangewezen kunnen rekenen op voldoende inkomen om rond te kunnen komen.
- We werken aan een gezonde omgeving voor een gezonde generatie. Gemeenten krijgen meer mogelijkheden om te sturen op bijvoorbeeld de gezonde voedselomgeving
- De doelen in het Preventieakkoord worden voortvarend opgepakt. De inzet is een rook- en vapevrije generatie en het terugdringen van drugsgebruik, overgewicht en alcoholgebruik. Daartoe maken we gezonde producten toegankelijker, goedkoper en beter beschikbaar en stelt de overheid grenzen aan verdienmodellen die leiden tot gezondheidsschade.
- Met oog op de inperking van overgewicht komt er een landelijke strategie van preventie, intensieve leefstijlbegeleiding, meer bewegen en verstandige inzet van nieuwe obesitasmedicijnen. Nederland moet het eerste land worden dat de trend van toenemend overgewicht weet te keren.
- We maken ongezonde producten minder toegankelijk, zeker voor de jeugd, door beleid gericht op (kinder)marketing, beschikbaarheid en prijs.
- Er komt meer aandacht voor de mentale gezondheid van jongeren. Hiervoor ontwikkelt het kabinet een brede aanpak met langjarige financiering, waarvan sociaal mediagebruik een onderdeel is.
- Het kabinet ondersteunt kwetsbare regio's en buurten in gemeenschapsversterking en het tegengaan van eenzaamheid. Nieuwe wijken moeten worden ingericht ter ondersteuning van de gemeenschap en ontmoeting en verbinding faciliteren. Gemeenschappen kunnen ook zelf het initiatief nemen.
- Samen met sociale partners wordt ingezet op en geïnvesteerd in mantelzorgondersteuning van juist ook werkenden, in lijn met het aankomend SER-advies over mantelzorg. Investering van werkgevers in gezondheid van werknemers wordt niet meer belast als loon in natura: uitgaven voor health checks, periodiek medisch onderzoek, leefstijlprogramma's en aanvullende zorgverzekeringen gaan onder de nihilstelling van de Werkkostenregeling vallen.
- De zorg en ondersteuning is onmisbaar in de versterking van de weerbaarheid tegen militaire en hybride dreigingen. Om daarop voorbereid te zijn, zijn middelen uit het 1,5%-deel van de 5% NAVO-norm nodig. De financiering van 'pandemische paraatheid' ter versterking van de publieke gezondheidsinfrastructuur wordt structureel gemaakt.

De zorg- en welzijnsprofessionals in het hart
- Arbeidsmarktkrapte is een risico. Het nieuwe kabinet maakt prioriteit van het aantrekkelijker maken van opleidingen voor instroom naar cruciale beroepen, waaronder zorg. Door verlagen/schrappen collegegeld, versterken publiciteit rondom beroepskeuze, waarborgen voldoende kwalitatieve stage- en leerplekken en een numerus fixus voor opleidingen met weinig perspectief op arbeidsmarkt. Veranker dit in een nationale arbeidsmarkstrategie gericht cruciale beroepen in de verschillende publieke sectoren en pak dit in gezamenlijkheid op.
- De kraamzorg in Nederland is uniek en onmisbaar voor veel gezinnen. De kraamzorg staat onder druk. Dit zorgt voor onwenselijke zorgrisico's voor ouders en kind. De aanpak op arbeidsmarktkrapte is ook voor kraamzorg belangrijk. We schaffen de eigen bijdrage voor kraamzorg af, zodat kraamzorg voor ieder gezin toegankelijk blijft en elk kind een kansrijke start krijgt. We stimuleren kraamzorgorganisaties en zorgverzekeraars om samen te werken aan oplossingen voor gezinnen waar de schaarste aan kraamzorg het hoogst is.
- Ondanks de mogelijkheid van digitale toepassingen blijven zorg en welzijn mensenwerk. Om het beroep en de werkplek aantrekkelijk te houden zet het kabinet in op passende beloning, opleiding, zeggenschap, vermindering administratieve lasten en verantwoordelijkheid met bijkomende ondersteunende voorzieningen.
- Administratieve lastenvermindering moet bijdragen aan een verantwoordingsopgave op basis van vertrouwen in plaats van wantrouwen. Dit laat onverlet dat fraude in zorg en welzijn hard moet worden aangepakt.

- Waar nodig en mogelijk kunnen gemeenten aan zorgmedewerkers (m.n. verpleegkundigen, verzorgenden en begeleiders) voorrang geven bij huisvesting en kinderopvang. In het licht van het bestaande huisartsentekort voorziet een landelijke regeling in structurele financiële ondersteuning voor de huisvesting van eerstelijnszorg.
- Het opleiden van zorgprofessionals is een kerntaak van zorgorganisaties en wordt structureel onderdeel van het zorginkoopbeleid door verzekeraars. Ook de opleiding van professionals in de welzijnsorganisaties wordt structureel ondersteund.
- Om de samenwerking en wisselwerking tussen verschillende zorgdomeinen te stimuleren past het dat sociale partners streven naar meer afstemming van arbeidsvoorwaarden en het tegengaan van negatieve effecten van onderlinge concurrentie.

Zorg en sociale cohesie samen organiseren als publiek goed

- Omdat mensen verschillende behoeften en wensen hebben – de een wordt gezond ouder in een omgeving naar keuze, de ander is aangewezen op collectieve voorzieningen – vraagt dit helderheid over wat je van de overheid kan verwachten en wie op (extra) steun kan rekenen.
- Voortbouwend op de samenwerkingsafspraken in de integrale zorg- en welzijnsakkoorden werkt het kabinet verder aan een 'gemengd publiek-privaat model van de toekomst', met ruimte om zorgwetgeving te ontschotten en zorg te verbinden met het sociale domein, welzijn en publieke gezondheid.
- Om instroom in het ziekenhuis te beperken blijft ingezet worden op versterking van de eerstelijnszorg. Analoog aan de inkoop van de huisartsenzorg, wordt ook wijkverpleging ingekocht door de preferente verzekeraar en afspraken gevolgd door andere zorgverzekeraars. Zo kan het zorgaanbod in de eerste lijn beter op elkaar afgestemd worden.
- Aanpassing van het wettelijk kader is wenselijk zodat – mede in het licht van het VN-verdrag handicap – inwoners die op permanente zorg en ondersteuning zijn aangewezen, daarop vanuit (de verbinding tussen) de Zvw, WLZ, WMO of Jeugdwet en de Participatiewet kunnen rekenen.
- De zorgbekostiging wordt aangepast ter ondersteuning van gezondheidsbevordering, preventie, leefstijl en passende zorg, zodat de beoogde uitkomsten leidend zijn. Hierbij is voldoende ruimte in de diverse budgettaire kaders nodig in het bijzonder in het Wmo-, en Wpg-budget nodig om deze beweging te ondersteunen. Het kabinet stimuleert de inzet van mentale gezondheidsnetwerken.

Zorg voorkomen en anders aanbieden

- Zorg en ondersteuning worden geboden in samenspraak tussen patiënt en zorgverlener: Samen Beslissen is overal uitgangspunt en praktijk.
- Zorg en ondersteuning zijn niet alleen van de zorg, mensen hebben ook een eigen verantwoordelijkheid om hulp en ondersteuning in de eigen omgeving te zoeken
- Iedere inwoner heeft recht op een eigen huisarts, met bij voorkeur huisvesting dicht bij de patiënt. Om de druk op de eerstelijnszorg te verlichten zet het kabinet in op verbinding sociaal medisch met de verbinding tussen zorg, het wijkteam, de hulpverlener, de wijkverpleegkundige bijvoorbeeld leefstijlloketten, welzijn-coaches en mentale gezondheidsnetwerken. Het is van belang om in communicatie en bejegening rekening te houden met mensen met een LVB.
- Wanneer de huisarts geconfronteerd wordt met niet-medische problemen, wordt hij/zij in staat gesteld deze naar het sociaal domein toe te leiden. Dat betekent méér financiën voor het sociaal domein, een uitbreiding van de gereedschapskist voor zorgprofessionals, sociaal werkers, buurt- en wijkteams gericht op gezondheid, geïndiceerde en zorg-gerelateerde preventie, groepsgerichte oplossingen voor individuele hulpvragen en (verwijzing naar) leefstijlbevordering en versterking van sociale veerkracht.
- Stevige inzet op universele en selectieve preventie moet het aantal mensen met chronische (zowel fysieke als mentale) aandoeningen en de toestroom naar zorg en ondersteuning verminderen. Goede publieke gezondheidszorg (o.a. vaccinatieprogramma's, jeugdgezondheid- en

ouderengezondheidszorg) is daarbij randvoorwaardelijk. Net als aandacht voor de omgevingsfactoren van gezondheid. Zo draagt de bestrijding van en het voorkomen dakloosheid bijvoorbeeld bij aan het voorkomen van zorgkosten.
- Transparantie (van uitkomsten) is belangrijk zodat mensen de mogelijkheid krijgen te kiezen door wie zij behandeld worden en zorg- en andere professionals tegelijkertijd de kans behouden te blijven leren.
- Om voor iedereen de basiszorg toegankelijk en betaalbaar te houden moeten we kritisch kijken naar de effectiviteit van medicatie en behandelingen en inzetten op passende zorg Het kabinet stimuleert het eerlijke gesprek om niet alles wat kan ook toe te passen. Dat vraagt tevens meer ruimte om proactieve zorgplanning en palliatieve zorg voor een waardig einde te vergoeden.

Zorgaanbod afstemmen in de regio
- Zorgaanbieders werken samen in regionale netwerken van eerste lijn, ziekenhuizen, geestelijke gezondheidszorg, gehandicaptenzorg, thuiszorg en verpleeghuizen – samen met gemeenten en sociaalwerk organisaties. Deze samenwerking sluit aan op de overleggen over regioplannen en acute zorg en wordt gelijkgericht ondersteund door de zorgverzekeraars.
- Er wordt daarbij verbinding gemaakt met de regionale preventie-infrastructuur gericht op het verminderen van de instroom.
- Regionale overleggen krijgen ruimte de basiszorg maximaal toegankelijk in te richten, rekening houdend met de regionale zorg- en welzijnsbehoefte. Taakverdeling in de medisch-specialistische zorg borgt dat alle acute en klinische functies in de regio beschikbaar blijven.
- Vanuit lokaal maatwerk in de langdurige zorg wordt ingezet op vernieuwende woon- en zorgconcepten, meer onderlinge informele hulp in zorgzame wijken en buurten en voor iedereen bereikbare sociale maatschappelijke ondersteuning. Het verpleeghuis fungeert als deskundige opvang als het echt niet anders kan. Het is belangrijk voldoende verpleeghuiszorg te behouden waar kwaliteit van leven centraal staat in lijn met het recent ontwikkelde kwaliteitskompas. Hiermee sluiten we aan bij veranderende behoefte van ouderen. Daarnaast is preventie, het betrekken van het sociaal netwerk en het verminderen van regeldruk van belang.
- Ziekenhuizen stemmen hun toekomstig zorgaanbod af op de behoeften in de regio met als uitgangspunt dichtbij waar het kan en verder weg als het moet, ook bovenregionaal. Elke regio kan blijven rekenen op bereikbare acute zorg en goede basisziekenhuiszorg. De spreiding van acute zorg wordt op nadere te bepalen wijze landelijk bepaald.

Zorg ondersteunen door digitalisering en kunstmatige intelligentie
- Met publiek geld gefinancierde zorginstellingen zijn verplicht aangesloten op een landelijke infrastructuur van gegevensuitwisseling. Deze digitale snelweg wordt een nutsvoorziening onder regie van de rijksoverheid, met de verplichting voor leveranciers om datasystemen hieraan te koppelen. Dit systeem wordt zo ingericht dat de patiënt meer zeggenschap en grip krijgt over de eigen medische gegevens en het voor de professional makkelijker wordt om in netwerken en domeinoverstijgend met elkaar samen te werken.
- De administratieve lasten en dubbele diagnostiek worden daarmee fors gereduceerd. Verantwoorde opschaling van AI wordt gestimuleerd om de personeelstekorten te verminderen.
- Digitale vaardigheden worden een belangrijke vereiste in het beroep en in de organisatie van de zorg en het sociaal domein. En er komt een landelijk Centrum voor AI-toepassing in de medisch-sociale praktijk om te voorkomen dat overal het wiel wordt uitgevonden en een vuist kan worden gemaakt richting leveranciers.
- We vergemakkelijken het gebruik van kunstmatige intelligentie ter ondersteuning van de zorgprofessional, zodat die kan leren van andere praktijken en samen met de patiënt tot betere beslissingen kan komen.

Doorbraakinvesteringen voor de zorg in 2040

- De toegankelijkheid, betaalbaarheid en kwaliteit van de zorg vragen van iedereen een bijdrage. Zorguitgaven kunnen niet onbeperkt doorstijgen. Er moet geld overblijven voor veiligheid, omgeving en onderwijs, die tevens bijdragen aan de beperking van de zorgvraag.
- De inzet op het de-medicaliseren van sociaalmaatschappelijke problemen en de gezondheidsbevordering en bescherming leidt naar verwachting tot een lager zorggebruik in de toekomst. Tegelijkertijd moet zorg bereikbaar zijn voor groepen die er nu ten onrechte geen gebruik van kunnen maken.
- Het kabinet zal met de partijen van IZA en AZWA een lange-termijn financieel kader overeenkomen dat budgettaire ruimte biedt voor investeringen t.b.v. preventie, innovatie en passende zorg in integrale samenwerking. Doel daarbij is om de structurele groei van de zorguitgaven stapsgewijze terug te brengen tot een niveau gelijk aan de jaarlijkse structurele bbp-groei.
- In aanvulling hierop zal een zorg- en welzijn transformatiefonds jaarlijks incidentele middelen beschikbaar stellen om digitale, AI en organisatorische transformatie mogelijk te maken. Zo ontstaat ruimte om lokale en regionale succesvolle innovaties landelijk op te schalen, alsook om de investeringsagenda te ondersteunen ter uitvoering van de Green Deal Duurzame Zorg.
- Van alle betrokkenen wordt inspanning gevraagd om publieke middelen zo efficiënt mogelijk in te zetten. Door ongecontracteerde zorg niet langer te vergoeden, tenzij het belang van de patiënt hierdoor wordt geschaad, kunnen zorgverzekeraars meer verantwoordelijkheid nemen voor het beheersen van de zorguitgaven en het sturen op passend aanbod en passende zorg. Daarbij blijft de vrije artsenkeuze in stand.
- Het systeem van import en productie van medicijnen wordt herzien zodat tekorten aan toegelaten medicijnen worden voorkomen.
- Om de brede beschikbaarheid van acute zorg en complexe zorg te waarborgen past de NZa de tariefregulering aan zodat verzekeraars verschillende tarieven toepassen tussen algemene ziekenhuizen en zelfstandige klinieken. Contractering van eerste- en tweedelijns zorg vraagt om meerjarige bekostiging en gelijk-gerichtheid van zorgverzekeraars, zodat zorginstellingen toekomstgericht kunnen investeren in mensen en ICT.
- Ter ondersteuning van de solidariteit waarop het stelsel rust worden transparantie en inzicht afgesproken over de prestaties van de medisch specialistische zorg, zoals wachttijden, zorgkwaliteit en financiële stabiliteit en investeringsvermogen.

5.2 De opgave en de kans

Ondanks toenemende welvaart nemen gezondheidsverschillen eerder toe dan af. Theoretisch opgeleiden worden gemiddeld vijf jaar ouder en leven gemiddeld veertien jaar langer in goede gezondheid dan praktisch geschoolden. Ook leven de 20 procent meest welvarende mensen in Nederland ruim acht jaar langer en 24 jaar langer in goede gezondheid. Gezondheid voor iedereen vraagt daarom brede aandacht en actie op vele beleidsterreinen.

Maar de zorg kan dit niet alleen en niet in de eerste plaats. We moeten van nazorg naar voorzorg en gezondheid. Het bieden van bestaanszekerheid (inkomen, wonen, werk, onderwijs) is cruciaal voor het welzijn en de weerbaarheid van mensen nu en van toekomstige generaties. En het maakt Nederland veerkrachtiger: gezondere mensen kunnen beter meedoen aan de samenleving en de arbeidsmarkt en ons nationaal inkomen stijgt dan mee. Investeren in gezondheid is dus investeren in verdienvermogen, in brede welvaart en in het verlichten van de druk op de arbeidsmarkt, sociale zekerheid en zorg.

5.3 Het kan anders

Om bovenstaande omslag te realiseren is het nodig om te werken aan een aantal ambitieuze doelstellingen, namelijk

- Tempo maken met de Gezonde Generatie en een vitale samenleving (in productaanbod, in ruimtelijke en schoolinrichting, in bevordering kansengelijkheid en bestaanszekerheid etc.).
- Krachtige uitvoering van het Nationaal Preventieakkoord (toewerken naar rook- en vapevrije generatie, terugdringen van drugsgebruik, overgewicht en alcoholgebruik etc.).

- Inzet op een gezonde, vitale en weerbare beroepsbevolking van 10 miljoen werkenden (vitaliteitsbeleid voor werkgevers en werknemers, leefstijlprogramma's etc.).
- Het centraal stellen van gezondheid in het zorgstelsel en in het daarmee verbonden sociaal domein (financiering van preventie, prikkels voor gezondheidsbevordering.

6: Bouwsteen Asiel en Migratie

Gesteund door

Voor u ligt de bouwsteen asiel en migratie: '*werken aan samenhang: migratie en meedoen*'. Een plan voor een migratie- en opvanglandschap dat uitvoerbaar, uitlegbaar en menswaardig is.

6.1 Tekst voor het regeerprogramma

Gematigde bevolkingsgroei

- Het kabinet kiest voor een scenario van gematigde bevolkingsgroei, waarin de bevolking tot 2050 groeit naar 19 tot 20 miljoen mensen. Er wordt daarbij actief gekozen voor een balans tussen verschillende migratiegroepen waaronder asielzoekers, ontheemden uit Oekraïne en EU-arbeidsmigranten.
- Er wordt deze kabinetsperiode ingezet op circa 40.000 minder EU-arbeidsmigranten door inzet op technologische ontwikkelingen die leiden tot arbeidsontlasting en bewustere keuzes in de huisvesting van bedrijven.
- Investering in lokaal bestuur en wederopbouw in landen van herkomst vermindert de noodzaak tot (asiel)migratie.
- Landelijke implementatie van het Europese Migratiepact, dat voorziet in snellere en beter gedifferentieerde asielprocedures, wordt gezamenlijk met medeoverheden en uitvoeringsorganisaties opgepakt.
- Er wordt ingezet op goede registratie van arbeidsmigranten. De positie van laagbetaalde arbeidsmigranten wordt versterkt door maatregelen tegen uitbuiting en misstanden, zowel op de werkvloer als in de samenleving, net als een voortzetting van de inzet rondom dakloze arbeidsmigranten.
- Toelating van arbeidsmigranten uit derde landen wordt alleen mogelijk wanneer er sprake is van voldoende huisvesting, begeleiding en toezicht.

Actief meedoen en bijdragen door nieuwkomers

- Het kabinet biedt mensen die mogen blijven duidelijkheid en kansen om hun leven op te bouwen. Nieuwkomers zijn mensen met potentieel en eigen kracht. Het is niet langer vrijblijvend dat zij meedoen en bijdragen.

- Vanaf dag één wordt ingezet op participatie, opleiding, taal en werk. Zo versterken we de zelfstandigheid van nieuwkomers en het draagvlak in de samenleving.
- Er wordt ingezet op een doorlopende lijn van vroege participatie, integratie, werk en wonen in dezelfde regio.
- Een evenwichtige verdeling van opvang en huisvesting is hiervoor noodzakelijk en blijft daarom bestaan via de huidige instrumentarium en wetgeving.
- Waar mogelijk is er versnelde toegang tot werk in tekortsectoren, ondersteund door diplomawaardering, (bij)scholing en duale trajecten (werk en taal).
- Gemeenten krijgen een taak in arbeidstoeleiding van asielzoekers en ontheemden, wettelijk geborgd en passend gefinancierd, en doen dit in samenwerking met COA, IND, onderwijsinstellingen en werkgevers.

Alternatieve vormen van huisvesting
- Vanwege de woningkrapte wordt gezocht naar 'next best' woonoplossingen voor mensen die nu tussen wal en schip vallen en onnodig lang in opvangcentra moeten verblijven.
- Het kabinet zet in op alternatieve vormen van huisvesting om op creatieve wijze extra woonruimten te creëren ter overbrugging. In eerste instantie wordt gedacht aan flexibele nieuwbouw, tijdelijke woonunits, transformatie van bestaande panden en opdeling van bestaande woningen maar zoeken samen met partners naar nieuwe mogelijkheden.
- Hiervoor wordt geld beschikbaar gesteld. Dit investeringslef is nodig vooruitlopend op een kostenbesparing- en efficiënte op lange termijn.
- Er gaat geen onnodig en inefficiënt geld meer naar dure vormen van (crisis)noodopvang, door behoud en uitvoering van de Spreidingswet en inzet op een duurzame en flexibele asielketen.

6.2 De opgave en de kans

Wat gaan we doen?
- Het advies van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 om te kiezen voor een gematigde groei van de bevolking wordt opgevolgd. Voor migratie betekent dit dat er actief wordt gekozen voor een balans tussen verschillende migratiegroepen. Momenteel met name tussen asielzoekers, ontheemden uit Oekraïne en EU-arbeidsmigranten. En investeringen in lokaal bestuur en wederopbouw in landen van herkomst vermindert de noodzaak tot (asiel)migratie.
- Asielzoekers zijn mensen met potentie en eigen kracht, die actief meedoen en bijdragen - en dit is niet langer vrijblijvend. Vanaf dag één gaan de betrokken partijen, waaronder gemeenten, inzetten op participatie, opleiding, taal en werk. Zo versterken we de zelfstandigheid van nieuwkomers en het draagvlak in de samenleving.
- We bouwen aan een mensgerichte opvang- en integratieketen. In samenwerking met het rijk, de uitvoeringsinstanties COA, IND, DT&V maar ook met werkgevers, woningbouwcorporaties en maatschappelijke partners. Hiervoor is het noodzakelijk meer te investeren in alternatieve vormen van huisvesting. Dit kan worden bekostigd uit de middelen die nu inefficiënt worden besteed aan allerlei vormen van dure noodopvang.

Toelichting:
In deze bouwsteen zien we ontheemden uit Oekraïne ook als onderdeel van de asielzoekers, ondanks dat hier momenteel andere wet- en regelgeving geldt. Belangrijk aspect is dat ontheemden uit Oekraïne reeds al vanaf dag één mogen werken. In deze bouwsteen worden de uitgangspunten verenigd waarmee er meer balans komt tussen de verschillende migratiegroepen.

Waarom?
Door geschikte opvanglocaties met goede begeleiding en die passen in de context van de wijk, wordt rust gecreëerd en verveling tegengegaan. Overlast wordt voorkomen en bestraft. Er wordt actief gestuurd op

migratieaantallen in het belang van sociale voorzieningen zoals wonen, zorg en onderwijs. Dat is ten gunste van alle inwoners.

We bieden mensen die mogen blijven (kansrijke asielaanvraag) duidelijkheid en kansen om hun leven op te bouwen. Maar ook de vanzelfsprekendheid om zelfstandig mee te doen en bij te dragen, en niet per definitie afhankelijk te zijn van de overheid. Hiermee versterken we de kans op succesvolle integratie én creëren we maatschappelijke meerwaarde: meer arbeidsparticipatie, minder afhankelijkheid van uitkering, minder overlast, sterkere gemeenschappen en meer draagvlak voor asielopvang.

6.3 Het kan anders

Asielzoekers starten direct met taal, opleiding, werk oriëntatie en/of participatie. Zij bouwen aan hun toekomst en leveren vanaf dag één een maatschappelijke én economische meerwaarde. Dit wordt gefaciliteerd door:

- De benodigde ondersteuning om direct mee te doen. Rechten maar ook plichten die de integratie ondersteuning, zoals een vroegtijdige voorinburgering en arbeidstoeleiding. Gemeenten krijgen hierin een regierol maar kunnen dat niet zonder belangrijke partners vanuit het onderwijs- en arbeidsmarktveld en aanvullende financiering. Evenredige spreiding over het land die de doorlopende lijn in het verblijf en begeleiding van opvang naar huisvesting ondersteunt binnen eenzelfde regio is een randvoorwaarde.
- Vanwege het woningtekort dat niet op korte termijn is opgelost gaan we op zoek naar ‘next best’ woonoplossingen voor mensen die nu tussen wal en schip vallen en onnodig lang in opvangcentra moeten verblijven. Het idee is om op creatieve wijze extra woonruimten te creëren ter overbrugging. In eerste instantie wordt gedacht aan flexibele nieuwbouw, tijdelijke woonunits, transformatie van bestaande panden en opdeling van bestaande woningen maar we zoeken samen met partners naar nieuwe mogelijkheden. Gemeenten faciliteren regionale en lokale afspraken met relevante partners. Nieuw hierbij is de integrale aanpak met participatie en integratie, en investeringslef voor kostenbesparing en -efficiëntie op langere termijn. We stellen voor deze investeringen te bekostigen door de honderden miljoenen die nu aan allerlei vormen van noodopvang worden besteed omdat het niet mogelijk is om statushouders tijdig van een woning te kunnen voorzien.

Daarnaast zien we asielmigratie als een onderdeel van een bredere migratieopgave. We kiezen actief voor een balans tussen verschillende migratiegroepen, waarbij er wordt gekozen voor gematigde groei. Momenteel betekent dat een vermindering van circa 40.000 EU-arbeidsmigranten. Door inzet op technologische ontwikkelingen die leiden tot arbeidsontlasting en bewustere keuzes in de vestiging van bedrijven, zijn er minder arbeidsmigranten benodigd. Daarbij willen we de positie van laagbetaalde arbeidsmigranten versterken, zowel op de werkvloer als in de samenleving. En een voortzetting, dan wel landelijke uitrol, voor programma’s rondom dakloze arbeidsmigranten. Arbeidsmigratie, noodzakelijk voor bepaalde sectoren, moet vooral bijdragen aan maatschappelijke opgaven en een toekomstige economie met kwalitatief goed werk. Daarmee sluiten we aan bij het briefadvies ‘Arbeidsmigratie naar waarde; Minder waar het kan, beter waar het moet’ van de SER. Daarbij streven we naar een evenwichtige inzet die het maatschappelijk draagvlak behoudt en schaarse voorzieningen toegankelijk houdt. Aandachtspunt is een goede registratie van arbeidsmigranten.

Financiële onderbouwing

We stellen voor de investeringen voor huisvesting te bekostigen door de honderden miljoenen die nu aan allerlei vormen van noodopvang worden besteed omdat het niet mogelijk is om statushouders tijdig van een woning te kunnen voorzien. Dat gaat om zo’n 18.000 statushouders, die onterecht in de opvang bij het COA zitten. De kosten daarvoor zijn gemiddeld 71 euro per dag, waardoor je op een jaarlijkse besparing komt van (365 dagen x 71 euro x 18.000 statushouders) zo’n 466 miljoen. We vragen het rijk om deze middelen in te zetten in woonoplossingen. Ondanks benodigde éénmalige investeringen is huisvesting kostenneutraal (bewoners betalen huur).
Als er sprake is van voldoende opvang en doorstroom naar huisvesting zijn oplossingen zoals de Hotel- en Accommodatieregeling niet meer nodig. Dat levert jaarlijks een besparing op van (momenteel 2.000 plekken per half jaar, 14.800 euro per uitkering) zo’n 59 miljoen.

Onderzoek van SEO becijfert dat de maatschappelijke baten voor ruimere werkmogelijkheden (afschaffing van 24-weken eis en zonder tewerkstellingsvergunning) voor asielzoekers leiden tot 200 miljoen extra

welvaart per jaar (2 miljard over 10 jaar), vooral in hogere nationale productie (resulterend in meer belastinginkomsten en lagere druk op sociale uitgaven). De meerwaarde van vroegtijdige en meer statushouders aan het werk is hierin nog niet meegeteld. Een gedeelte van deze hogere nationale productie wordt echter wel verlaagd door een vermindering van het aantal EU-arbeidsmigranten. Daartegenover staat dat de druk op sociale voorzieningen zoals zorg, huisvesting en onderwijs gelijk blijft.

Voor gemeenten is een eerste voorzichtige inschatting dat vroegtijdige inzet op participatie en integratie van asielzoekers niet duurder is dan de huidige inzet (inburgeringswet na huisvesting statushouder en participatiewet) maar een investering op een eerder moment in de tijd vraagt. Wel zal het resulteren in minder bijstandsaanvragen vanuit statushouders, op dit moment doet zo'n 55% van de statushouders een beroep op de bijstand. De ambitie is om dit naar hetzelfde niveau (ongeveer 4,2%) te brengen als de Nederlandse bevolking.

Rijk en medeoverheden ontwikkelen samen deze aanpak met realistische financiële uitgangspunten en herallocatie van beschikbare middelen.

7: Bouwsteen Weerbaarheid

Gesteund door

De wereld is instabiel en onberekenbaar geworden. De verstoringen van het normale leven zijn langduriger, frequenter en ingrijpender dan waar we op voorbereid zijn. Denk maar aan de corona-pandemie, de oorlog tegen Oekraïne en de schommelende energieprijzen. Nederland moet weerbaar en veerkrachtig worden, ook op digitaal gebied. Dit is een taak voor de hele samenleving, niet alleen voor defensie of de veiligheidsdiensten.

Inwoners, organisaties, ondernemers en de overheid moeten weerbaar worden tegen schokken maar ook in staat zijn om na een crisis er weer bovenop komen zonder dat alle mentale, fysieke en financiële reserves volledig zijn uitgeput.

7.1 Tekst voor het regeerprogramma

De wereld is instabiel en onberekenbaar geworden. Mensen vragen zich af of zij nog veilig zijn. Het kabinet bouwt aan een Nederland die weerbaar is tegen schokken en veerkrachtig weer uit een crisis komt, nu, straks en op de lange termijn. De inzet van het beleid is gericht op de hele samenleving: defensie, veiligheidsdiensten, inwoners, organisaties, ondernemers en overheden hebben allemaal een rol.

Het kabinet gaat:

- Investeren in preparedness-by-design: beleid dat onze weerbaarheid versterkt maar ook maatschappelijk rendement oplevert. Bestaand beleid wordt getoetst op de bijdrage aan de weerbaarheids-opgave. Hoe hoger de bijdrage, hoe meer prioriteit.
- Investeren in weerbaarheid in de eerste 72 uur met:
- Robuuste crisisstructuur
- Versterken van zelf- en samenredzaamheid (noodpakket, burenhulp, hulp aan kwetsbare inwoners)
- Landelijk dekkend netwerk van noodsteunpunten
- Investeren in weerbaarheid in de eerste weken en maanden met:
- Versterken samenredzaamheid investeren in buurt- en wijkinitiatieven, ondersteunen van community-builders. Ondersteund middels een landelijke netwerk van noodsteunpunten.
- Weerbare energievoorziening: decentrale energienetwerken en lokale opwek en opslag van energie

- Investeren in weerbaarheid op de lange termijn (maanden, jaren en decennia) met weerbare fysieke, sociale, economische en digitale infrastructuur.

7.2 De opgave en de kans

Een nieuw dreigingsbeeld, een nieuwe aanpak

De traditionele crisisaanpak is gericht op kortdurende en kleinschalige crises. Maatschappelijk verkeer, een afweging van meerdere belangen en reguliere (democratische) besluitvorming worden "on hold" gezet. Dit is logisch in een klassieke flitscrisis van een brand of korte elektriciteitsuitval. Het huidige dreigingsbeeld bestaat uit langdurige, frequente en grootschalige verstoringen van het normale leven. Dat vraagt om een andere, "whole-of-society", crisis-aanpak. Het samenspel tussen inwoners, organisaties, bedrijven en de overheid bepaalt het succes van de aanpak. Digitale weerbaarheid vormt onlosmakelijk onderdeel van de aanpak. De uitdaging is om voor te bereiden op een brede maatschappelijke ontwrichting dat zich niet laat beperken in één sector. Een digitaliserende maatschappij moet ook breed digitaal weerbaar zijn.

We weten nu al dat iedere crisis, van welke aard ook, ons zal confronteren met schaarste en verdringing. Tekorten aan water, schuilplaatsen, elektriciteit, voedsel, personeel en ga zo maar door – dwingen tot keuzes, want niet alles kan. Welke belangen wegen dan het zwaarst? Een weerbare samenleving is een samenleving waarin democratische processen zo lang mogelijk in stand blijven en waar brede belangenafwegingen plaatsvinden. Zo ontstaat perspectief om ook op lange termijn crisissituaties te kunnen doorstaan.

Rendement van weerbaarheid: preparedness-by-design

Een weerbare samenleving bewijst zich in crisistijd maar wordt gebouwd in vredestijd. Dat vraagt om slimme investeringen in de samenleving die zowel de (digitale) weerbaarheid versterken als de reguliere pijlers als economie, democratie en zorg. Wij verbreden hier het begrip dual-use voor. Traditioneel verwijst dual-use naar civiele toepassingen van militaire investeringen. Maar civiele investeringen kunnen ook een tweede doel dienen, die van weerbaarheid. Zo kan vergroening van stadswijken samengaan met het concentreren van auto's in parkeergarages aan de randen van de wijk die vervolgens ook benut kunnen worden als schuilplekken. Of zo kan het verbeteren van de informatiehuishouding het digitale 'aanvalsoppervlak' verkleinen en zo de digitale weerbaarheid versterken. Juist de stapeling van doelstellingen maakt het rendement van de investering hoger.

We moeten de verleiding weerstaan om bestaand beleid als weerbaarheid te bestempelen. Bestaand beleid moet getoetst worden op de bijdrage aan de weerbaarheids-opgave. Hoe hoger de bijdrage, hoe meer prioriteit.

Decentraal, en dus weerbaar

Afgelopen decennia hebben wij een 'just-in-time' economie en maatschappij geperfectioneerd waarin ketens nauw op elkaar aansluiten. Verbonden en efficiënt maar in onberekenbare tijden ook kwetsbaar. Schokken verspreiden zich snel binnen een netwerk of een keten. Regionaal elektriciteitsuitval in de buurt van een distributiecentrum leidt al snel tot lege schappen bij supermarkten in een groot gebied.

Wij doen komende tijd ervaring op met decentraal weerbaar maken van netwerken en ketens die cruciaal zijn voor onze weerbaarheid. Denk bij voorbeeld aan:

- Investeren in behoud en opbouw van zorglocaties (streekziekenhuizen, huisartsenposten etc.) overal in Nederland. Zo kan gewone zorg doorgaan als Nederland gewonden uit een oorlogsfront moet opvangen of patiënten scheiden tijdens een pandemie.
- Elektriciteit: Een lokaal, decentraal energiesysteem geeft inwoners en bedrijven betaalbare en betrouwbare energie. Gebruik van verschillende bronnen en spreiding van de opwekking over verschillende locaties beperkt onze kwetsbaarheid en helpt schokken opvangen.
- Media: investeren in een goede basis voor lokale media en nieuwsvoorziening. Als nationale instellingen slachtoffer worden van aanslagen, aanvallen of desinformatie, kan lokaal nog nieuwsvoorziening functioneren en helpen onrust bestrijden.

7.3 Het kan anders

Investeren in weerbaarheid langs 3 paden

Wij zien 3 paden naar weerbaarheid die allemaal om specifieke voorbereidingen en investeringen vragen: eerste 72 uur, eerste weken en maanden en maanden, jaren en decennia.

1. Heel korte termijn: de eerste 72 uur

- Focus op de eerste directe gevolgen van de crisis
- Nodig: uitbreiding van de traditionele crisisaanpak naar nationale schaal en langdurige crisismaatregelen
- Uitgangspunt: inwoners en bedrijven zijn zelf- en samenredzaam (noodpakket, buren- en wijkhulp)
- Voorbeelden van investeringen:
  - Dekkend netwerk van noodsteunpunten, zowel op wijk/buurtniveau als op regionaal niveau (coördinatie hulpdiensten, hulp aan inwoners)
  - Noodstroom: Aanleg wijkbatterijen voor zonnepanelen in stedelijke en semi-stedelijke gebieden, huisbatterijen in dunbevolkte gebieden, aggregaten voor instellingen.
  - Structurele hulp en ondersteuning voor wie niet zelf- of samenredzaam is, door overheid en/of vrijwilligers, ondernemers, lokale netwerken.

2. Middellange termijn: de directe maatschappelijke impact (begint in de 72 uur en loopt op de schaal van weken en maanden)

- Focus: impact op de maatschappij
- Nodig: overheid stuurt en faciliteert op de hoofdlijnen maar laat controle los op details, zo draagt de samenleving zelf bij aan de continuïteit van het 'normale leven'
- Uitgangspunt: samenredzaamheid, dat inwoners, vrijwilligers, ondernemers en organisaties elkaar helpen (zo min mogelijk oproep doen aan de overheid)
- Voorbeelden van investeringen:
  - Klimaatbestendige toiletten die mechanisch werken om rioolproblemen in stedelijk hoogbouw te voorkomen tijdens langdurige stroomuitval
  - Bevordering van samenredzaamheid: investeren in buurt- en wijkinitiatieven, ondersteunen van community-builders. Ondersteund middels een landelijke netwerk van noodsteunpunten.

3. Lange termijn-opgave: hoe voorkom je en zorg je voor veerkracht als het gebeurt (maanden – jaren – decennia)

- Focus: voorkomen en verzachten van de gevolgen van de crisis op lange termijn
- Nodig: weerbaarheidsbeleid en -investeringen gericht op lange termijn, robuustheid van voorzieningen, infrastructuur en netwerken en extra capaciteit en voorraden.
- Uitgangspunt: gelijkmatig en consistent investeren in weerbaarheid voorkomt de noodzaak van ongerichte en overschatte crisisuitgaven
- Voorbeelden van investeringen:
  - Fysieke infrastructuur: spoor, wegen (achterstallig onderhoud), vliegvelden militair en civiel, drinkwatervoorziening weerbaar maken etc.
  - Sociale infrastructuur: lokale samenredzaamheid op lange termijn. Psychische weerbaarheid, Basisvaardigheden zelfredzaamheid (dienjaar plus), decentralisatie zorglocaties, bestaanszekerheid op orde.
  - Weerbare economie; verlaten van het just-in-time principe, sterke, diverse en autonome Europese economie.
  - Digitale autonomie en infrastructuur: afhankelijkheid van niet-Europese leveranciers en platforms maakt inwoners, overheden en bedrijven kwetsbaar. Digitalisering vormt de ruggengraat van de maatschappij maar is nu niet robuust genoeg om Nederland weerbaar te houden. Wij investeren in eigen clouddiensten met kansen voor Nederlandse en Europese bedrijven en brengen de digitale infrastructuur op orde.

8: Investeringsagenda en toekomstgericht begroten

Gesteund door

Urgentie en noodzaak

Er is grote maatschappelijke urgentie om de komende periode de benodigde investeringen te doen om ons toekomstige verdienvermogen en daarmee brede welvaart ook in de toekomst te borgen. Dit moeten we zo snel mogelijk en realistisch doen, om ook economisch gezien geen schade op te lopen. Daarbij speelt ook de urgentie van schaarste in ruimte, mensen en middelen, welke de komende jaren naar verwachting niet vanzelfsprekend minder nijpend wordt. De afgelopen jaren hebben opeenvolgende kabinetten hun investeringsambities niet behaald door onrealistische planning in combinatie met een oververhitte economie en krappe arbeidsmarkt. Dit leidde vervolgens tot hoge onderuitputting. Ook wijst de Studiegroep Begrotingsruimte erop dat de houdbaarheid van de Nederlandse overheidsfinanciën op middellange termijn onder druk staat door hogere uitgaven aan vergrijzing, defensie, klimaat en rente. Om als overheid te kunnen blijven investeren in het lange-termijn-verdienvermogen van de economie zijn dus keuzes nodig. Het vergroten van het verdienvermogen draagt óók bij aan gezonde overheidsfinanciën, doordat de staatsschuld (als % van het bbp) op termijn kan dalen. Daarnaast is onvermijdelijk dat de groei van de vergrijzingsgerelateerde sociale uitgaven meer in lijn met de structurele groei wordt gebracht. Kortom, ons begrotingsbeleid kan – binnen de kaders van de Europese begrotingsregels – tegelijkertijd gericht zijn op gezonde overheidsfinanciën én het verantwoord achterlaten van een goed ingerichte samenleving en economie voor toekomstige generaties.

Hieronder doen we gezamenlijke voorstellen welke investeringen prioriteit te geven. Vervolgens doen we een voorstel hoe – binnen de gewijzigde Europese begrotingsregels – deze investeringsagenda in te passen in gewijzigde nationale begrotingsregels die ook op de lange termijn de overheidsfinanciën gezond houden.

Inventarisatie investeringsagenda 2050 en het effect in 2026-2030

De noodzakelijke investeringen voor de komende kabinetsperiode staan weergegeven op de volgende pagina. De investeringen zijn langjarig bezien (richting 2050), maar het effect op de begroting is weergegeven voor de komende kabinetsperiode. De weergegeven bedragen zijn extra uitgaven t.o.v. huidige begroting welke nog niet zijn begroot.

In de totstandkoming is gesteund op gegevens die voortkomen uit openbare onderzoeken, aangevuld met interne documentatie van relevante partijen. Vanzelfsprekend zijn de bedragen indicatief. Er is getracht een zo volledig mogelijk overzicht te genereren, maar er zullen gegevens ontbreken.

	Financieel kader 2026-2030 (in miljarden euro's; + = verslechtert EMU-saldo)	Structureel	T.l.v. schuld
	Investeringsuitgaven voor verdienvermogen (structurele uitgaven)		
1	Verhogen R&D-uitgaven naar 3% bbp, deel publieke uitgaven	2,0	
2	Versnellen digitalisering en AI	0,3	
3	Menselijk kapitaal (leven lang ontwikkelen, gezonde bevolking incl. WKR)	0,7	
4	Gezonde generatie: uitrol gezonde scholen	0,8	
5	Vernieuwen onderwijshuisvesting		5,2
6	Versterken balans en uitbouw naar Nationale Investeringsinstelling		10,0
	Investeringsuitgaven voor grote transities		
7	Landbouw en natuur	0,9	15,0
8	Infrastructuur	4,1	
9	Wonen	PM	4,8
10	Energie en Warmte	0,9	20,0
11	Klimaatadaptatie en waterveiligheid	1,0	
12	Versnellen digitalisering openbaar bestuur en zbo's	1,0	
13	Investeringsagenda transformatie zorg en digitalisering	1,2	
	Defensie en weerbaarheid (structurele uitgaven)		
14	Vervolgstap defensie richting NAVO-norm 3,5% bbp in 2035	PM	
15	Weerbaarheid	1,0	
	Sociale uitgaven (structurele uitgaven)		
16	Sociaal minimum/bestaanszekerheid	0,5	
Totaal extra overheidsuitgaven (1 t/m 16)		**14,4 mld. + PM**	**55 mld. + PM**
Inverdieneffecten als gevolg van baten investeringsuitgaven		**-PM**	
Totaal: effect op structureel EMU-saldo (% bbp)		**PM**	

Onderbouwing

Nr.	Toelichting en bron
1	Uit 3% Actieplan; investeringen in o.a. PPS programma's (kwantum, ChipNL etc), deelname in EU-programma's (zoals IPCEI's), stabiele bekostiging van wetenschappelijk, praktijkgericht en toegepast onderzoek, modernisering van wetenschappelijke infrastructuur via OCW en NWO, en (nieuwe) experimentele en valorisatie infrastructuur
2	VNO-NCW/MKB-Nederland, 2025, Investeren in de toekomstige welvaart van Nederland
3	Investeringen in gezonde werknemers vallen voortaan onder nihilstelling WKR. Ook vergroten we de vrije ruimte, zodat mkb-werkgevers meer mogelijkheden krijgen voor vitaliteitsbeleid. Er komt een Nationaal Instituut Werk & Gezondheid. Er komt een nieuwe faciliteit om leven lang ontwikkelen te stimuleren.

Nr.	Toelichting en bron
4	Uitrol bewegen en gezonde maaltijden basisscholen, + stimuleren in kinderopvang, VO, en MBO. Daarnaast gaan we ervan uit dat de bezuinigingen van het kabinet Schoof op funderend onderwijs (o.a. brede brugklassen, School&Omgeving, achterstandenbeleid) worden teruggedraaid.
5	Jaarlijks € 1,3 mld. extra nodig voor vernieuwen scholen naar gebouwen die (onderwijs)adaptief, inclusief, gezond, duurzaam en betaalbaar in de exploitatie zijn (zie IBO Onderwijshuisvesting), mogelijk in een nieuw fonds op afstand van de overheid, waardoor het niet saldorelevant is.
6	Beschikbaar stellen van eigen vermogen voor nationale investeringsbank/-instelling om investeringen te doen
7	Landbouw en natuur – totale opgave is € 50 miljard voor komende 25 jaar – PBL stikstof en natuur verbeteren
8	Openbaar vervoer 2040, ministerie van IenW (onderhoud en uitbreiding spoor). HWS, HWN en HVWN, Verkeersveiligheid en Fiets en ONW Rebel 2024, - Openbare informatie uit kamerbrieven.
9	Ongedekte nieuwbouwopgave incl. voorzieningen € 8,4 mld. tot 2033 naar rato. Verduurzaming en isolatie bestaande bouw: op PM omdat onduidelijk is waar de structurele lasten landen.
10	Interdepartementaal Beleidsonderzoek (IBO) naar bekostiging elektriciteitsinfrastructuur en uitbreiden van het elektriciteitsnetwerk. Gerekend met jaarlijkse extra lening van € 4 miljard per jaar (€ 20 miljard totaal in 2030); bij rente 3% is structurele rentelast € 0,6 miljard. Totale investering is € 195 miljard. Studie Raad voor het Openbaar bestuur naar kosten decentrale uitvoering van het klimaat en energiebeleid. Tevens opgenomen warmte in publieke handen – eenmalig, warmtenetten – overzetten t/m 2030, energie- en warmteopwekking (groot), PM energie- en warmteopwekking (lokaal en regionaal) uitkomsten af te wachten nieuw ROB-onderzoek.
11	Waterveiligheid Deltaprogramma. Optelling van diverse onderzoeken naar nationale aanpak van GIOS/ groennormen studie &lfux et al (2023), Verzakkings/funderingsproblematiek Rli en Klimaatadaptatie Arcadis. Inclusief informatie Uvw. PM zoetwater
12	Verdere uitrol Nationale Digitaliseringsstrategie (NDS). Incidentele bedragen lopen op van € 0,8 mld. vanaf 2026 naar € 1,5 mld. in 2030. Daarna zal de digitaliseringsopgave een fase ingaan van structurele uitgaven.
13	NAVO-norm 3,5% structureel 17 miljard (uiterlijk in 2035) – PM welk bedrag opnemen = politieke afweging
14	Extra investeringen in weerbaarheid van Nederland eerste 72 uur en m.b.t. digitale, fysieke en sociale infrastructuur. Dit vraagt de komende kabinetsperiode vooral planvorming, daarna volgen de investeringen. Er kan worden gedacht aan een fonds waarmee het weerbaar maken van bestaand beleid wordt bekostigd vanuit het dual-use principe. Het kabinet ontwikkelt samen met de medeoverheden een kader voor het toetsen van mate waarin een beleidsmaatregel extra bijdraagt aan weerbaarheid.
15	Investeren werkzekerheid en participatie, ondersteuningsbehoefte en vereenvoudiging Banenafspraak
	Sommige investeringen (elektriciteit ad 9, onderwijshuisvesting ad 4) worden via amortisatie gefinancierd, alleen rente-uitgaven zijn saldorelevant. De investeringsuitgaven (1 t/m 5) hebben (nader te kwantificeren) baten: o.m. hogere productiviteit, arbeidsdeelname, minder instroom WIA, lager zorggebruik. Twee belangrijke elementen zitten nog niet in de berekeningen: 1. De bouw van vier kerncentrales (plusminus € 50 miljard). Dit vraagt een politieke afweging. 2. De verdere stappen waarbij warmtenetten in publieke handen komen. Dit vraagt additionele investeringen, waarbij het publieke deel (50%) geraamd wordt op plusminus € 16 miljard.

Invulling van investeringsagenda

Het mogelijk maken van een dergelijke investeringsagenda vraagt om aanpassingen van de nationale begrotingsregels en slim gebruik maken van de nieuwe Europese begrotingsregels die de ontwikkeling van het EMU-saldo en EMU-staatsschuld van lidstaten in een meerjarig perspectief beoordelen:

- **Binnen de rijksuitgaven moet meer prioriteit worden gegeven aan investeringen in het toekomstig**

verdienvermogen van Nederland. Investeren in toekomstig verdienvermogen is de beste manier om op termijn brede welvaart én gezonde overheidsfinanciën te waarborgen. Deze benadering sluit aan bij de aanbevelingen van het IMF, de Europese Commissie en de OESO, die erop wijzen dat Nederland een oververhitte economie kent en het begrotingsbeleid meer moet richten op economische groei.

- **De noodzakelijke groei van de defensie-uitgaven – om Europa en Nederland veilig te houden – vraagt om een herprioritering binnen de rijksuitgaven, mogelijk in combinatie met doelgerichte lastenverzwaring.** Dit betekent onder andere meer doelmatigheid en op termijn aanpassing van sociale aanspraken om het totaal aan overheidsuitgaven beheersbaar te houden. Dit hoeft niet per se ten koste te gaan van burgers, aangezien hun behoefte aan zelfredzaamheid en eigen regie in de afgelopen jaren is toegenomen. Tot 2028 kunnen extra defensie-uitgaven buiten het EMU-saldo worden gehouden, in lijn met de escapeclausule van de Europese Commissie. Dit geeft ruimte om de verzorgingsstaat geleidelijk te hervormen, zodat burgers zich daarop kunnen voorbereiden
- **De grote transities in Nederland kunnen we voorfinancieren via de staatsschuld.** Voor het EMU-saldo telt dan alleen de rente op de schuld mee. Het gaat hier onder meer om het uitkopen van boeren (stikstof), de grootschalige uitbreiding van het elektriciteitsnet (verduurzaming), inhaalinvesteringen in nieuwe schoolgebouwen en investeringen in infrastructuur (ook ten behoeve van veiligheid). De bestaande instellingen worden gebundeld tot één krachtige Nationale Investeringsinstelling. Deze opereert op afstand van de overheid en valt buiten de EMU-schuld.

Deze investeringen hebben een meerjarig nut en zijn ook cruciaal voor de noodzakelijke transformaties. Volgens de **gulden regel voor overheidsfinanciën** moeten lopende uitgaven worden gedekt door lopende inkomsten (een sluitende begroting), terwijl leningen uitsluitend worden ingezet voor investeringen. Dit betekent ook dat het Klimaatfonds en het Groeifonds – waarvoor reeds middelen zijn gereserveerd –worden voortgezet. De rijksoverheid werkt op dit moment – als één van de weinige EU-lidstaten - nog met een kas-verplichtingenstelsel, niet met een baten-lastenstelsel wat meer passend is bij investeren en afschrijven in meerjarig perspectief. Zoals de Algemene Rekenkamer eerder ook al zei, zijn er mogelijkheden om de boekhouding van de rijksoverheid meer op investeringsuitgaven in te richten. Zo dragen we Nederland verantwoord over aan volgende generaties. Voor de reguliere begroting ligt een structureel begrotingsevenwicht als doelstelling in de rede.
Dat pleidooi heeft veel weerklank gekregen in de politiek. De Tweede Kamer heeft een motie aangenomen om in de Miljoenennota een overzicht te geven van de investeringsuitgaven. In de Miljoenennota 2026 was voor het eerst zo'n overzicht gemaakt. Onlangs is over dit onderwerp ook een initiatiefnota gemaakt. CDA en D66 hebben in economenvakblad ESB hun ideeën voor toekomstgericht begrotingsbeleid gepubliceerd. Ten slotte is bij de Algemene Financiële Beschouwingen een motie aangenomen die vraagt om – richting een nieuw kabinet – een lijst op te stellen van noodzakelijke investeringen, uit te werken hoe een beter onderscheid kan worden gemaakt tussen consumptieve en investeringsuitgaven en uit te werken hoe een nationale investeringsbank vorm te geven.

Tekst voor regeerprogramma

Kerntekst
We gaan investeren in Nederland en kiezen voor toekomstgericht begrotingsbeleid. De investeringen worden helder geprioriteerd, waarbij het vergroten van ons verdienvermogen en de aanpak op stikstof, woningbouw en ons elektriciteitsnetwerk de belangrijkste eerste opgaven zijn.

Dit vraagt om een verschuiving van consumptieve naar investeringsuitgaven en het benutten van de ruimte binnen de gewijzigde Europese begrotingsregels. Investeringen die ons verdienvermogen en onze maatschappelijke weerbaarheid versterken, worden verantwoord voorgefinancierd. Sociale uitgaven groeien op termijn niet harder dan de economie, terwijl we toewerken naar structureel begrotingsevenwicht. Zo zorgen we dat Nederland ook voor toekomstige generaties sterk, welvarend en duurzaam blijft. We werken aan de komst van een Nationale Investeringsinstelling en er komt een advies van een technische commissie om stapsgewijs over te stappen naar baten-lastenstelsel. Daarnaast zorgen we voor prioritering in de uitgaven om de doelmatigheid van rijksuitgaven te vergroten.

Tekst regeerprogramma
We willen investeren in Nederland en maken ons begrotingsbeleid toekomstgericht. We maken onderscheid tussen consumptieve en investeringsuitgaven en benutten de ruimte binnen de gewijzigde Europese begrotingsregels. Investeringen die ons verdienvermogen en onze maatschappelijke weerbaarheid versterken, worden verantwoord voorgefinancierd. Sociale uitgaven groeien op termijn niet harder dan de economie, terwijl we toewerken naar structureel begrotingsevenwicht in 2045. Zo zorgen we dat Nederland ook voor toekomstige generaties sterk, welvarend en duurzaam blijft.

Het advies van de ambtelijke studiegroep begrotingsruimte voor begrotingsregels wordt overgenomen, met de volgende aanvullingen of afwijkingen:

Hoofdindeling rijksbegroting
1. Conform de brede wens van de Tweede Kamer worden de **uitgavenkaders** geherformuleerd naar a) investeringsuitgaven b) sociale uitgaven c) openbaar bestuur, rechtsstaat en veiligheid. Onder publieke investeringsuitgaven vallen (sommige) uitgaven voor kennis, innovatie, onderwijs, fysieke, digitale en energie-infrastructuur, gezondheid en preventie, veiligheid en weerbaarheid; mits deze aantoonbare baten in de rijksbegroting realiseren. Alle bestaande begrotingsartikelen worden beoordeeld en onder de nieuwe uitgavenkaders gebracht in de begroting van 2027.

Investeringsuitgaven
1. Eenmalige uitgaven om de **transities te voorfinancieren** worden via staatsdeelnemingen gerealiseerd of rechtstreeks ten laste van de staatsschuld gebracht. Cf. de Europese begrotingsregels en Eurostat-definities zijn dat financiële transacties die alleen saldorelevant zijn waar het extra rente-uitgaven betreft. Dit geldt in ieder geval voor de uitbreiding van het elektriciteitsnetwerk.
2. Er komt een Nationale Investeringsinstelling (NII) die bestaande instellingen en instrumenten bundelt en bijdraagt aan het versterken van het verdienvermogen. De NII ondersteunt innovatieve bedrijven en grote transities met voldoende kapitaal en fungeert als Nederlands aanspreekpunt bij de EIB. Lopende activiteiten van Invest-NL en Invest International worden in de overgangsperiode voortgezet.
3. Onder strikte voorwaarden kunnen **baten van investeringsuitgaven**, voor zover deze neerslaan in de overheidsbegroting, worden ingeboekt. Daarbij wordt gebruikgemaakt van relevante expertise: voor het verdienvermogen de Productiviteitsraad, en voor onderzoek, onderwijs en leven lang ontwikkelen, evenals voor fysieke, digitale en energie-infrastructuur, aparte technische commissies die richtlijnen opstellen (vergelijkbaar met de Commissie Richtlijn Gezondheidseffecten). Het ministerie van Financiën en het CPB – dat namens Nederland de overheidsfinanciën rapporteert aan de Europese Commissie – verwerken deze baten vervolgens in de rijksbegroting.
4. Tot dusverre worden in de huidige begrotingssystematiek van het rijk alleen de kosten van investeringen meegenomen, terwijl deze ook tot meerjarige economische en maatschappelijke baten leiden. Er komt een technische commissie die – ook kijkend naar hoe andere EU-lidstaten investeringsuitgaven in hun begroting prioriteren – verbeteringen doorvoert in de huidige begrotingssystematiek die ertoe bijdragen dat investeringen makkelijker van de grond komen, beter beschermd worden in de rijksbegroting en minder incidenteel gefinancierd worden.
5. Nederland doet – in navolging van 16 EU-lidstaten – alsnog een beroep op de national escape clause van de EC waardoor **defensie-uitgaven** tot 2,75% bbp (het meerdere boven de uitgaven in 2021 die 1,25% bbp waren) buiten het saldo vallen in de periode tot en met 2028.
6. De **meevallerformule** wordt als volgt: bij een EMU-saldo dat vooruitkijkend meerjarig onder een tekort van -2,25% wordt geraamd, wordt voor 50% voor extra publieke investeringsuitgaven en voor 50% voor lastenverlichting burgers/bedrijven gebruikt. De nieuwe Productiviteitsraad adviseert hoe de extra investeringen het beste bijdragen aan toekomstige welvaart.
7. De nieuwe **Productiviteitsraad** (te hernoemen naar Deens model in: Economische Adviesraad) gaat jaarlijks en bij formaties adviseren: hoe kan het verdienvermogen en daarmee toekomstige welvaart verder worden vergroot en tot welke aanpassingen leidt dat; en welke baten worden

hiermee gerealiseerd in de rijksbegroting en per wanneer.

Doelmatigheid in rijksuitgaven vergroten

8. In aanvulling op de periodieke beleidsevaluaties worden in de komende vier jaar **alle begrotingen** onafhankelijk doorgelicht op de vraag hoe dezelfde (of betere) resultaten met minder publieke middelen en/of minder regeldruk kunnen worden gerealiseerd, rekening houdend met good practices uit andere EU-lidstaten (en aanbevelingen van de OECD, EC en IMF aan Nederland). Het kabinet doet vervolgens voorstellen aan de Tweede Kamer hoe deze aanbevelingen te implementeren.
9. Op verzoek van de TK komt er een staatscommissie die zich over de zorg zal buigen. Deze commissie krijgt als opdracht om een integrale visie te ontwikkelen hoe de sociale uitgaven houdbaar georganiseerd worden (in personele, budgettaire en maatschappelijke zin) in een vergrijzende samenleving. De commissie werkt als eerste uit hoe de zorg voor ouderen in de samenleving te organiseren en hoe burgers daarop voor te bereiden. Vervolgens doet zij voorstellen over de volle breedte van de uitgaven voor zorg en welzijn die – met behoud van de solidariteit die ons huidige stelsel kenmerkt – bijdragen aan een duurzaam financieel kader, waarin de sociale uitgaven aan zorg en welzijn op termijn gericht op 2040 niet sneller stijgen dan de structurele groei van het bbp.